

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि

प्रस्तुत महासन्धिमा नेपालले १० डिसेम्बर २००३ मा हस्ताक्षर तथा २९ मार्च २०११ मा अनुमोदन गरेको

प्रस्तावना

यस महासन्धिको राज्य पक्षहरू, भ्रष्टाचारका कारण सामाजिक स्थायित्व र सुरक्षामा उत्पन्न हुने गम्भीर समस्या र चुनौती, प्रजातन्त्रको मूल्य र सो सम्बद्ध संस्थाको नैतिक मूल्य र न्याय प्रतिको उपेक्षा एवं दिगो विकास तथा कानूनको शासनको खतरा प्रति सरोकार राख्दै,

भ्रष्टाचार र अन्य किसिमका अपराध, खासगरी सम्पत्ति शुद्धीकरण लगायतका सङ्गठित अपराध र आर्थिक अपराधको अन्तरसम्बन्ध प्रति पनि सरोकार राख्दै,

राज्यहरूको राजनीतिक स्थायित्व एवं दिगो विकासलाई चुनौती दिने खालका बृहत् परिमाणका सम्पत्तिसँग सम्बन्धित रहेका भ्रष्टाचारका मुद्दाहरूमा राज्यका स्रोतहरू ठूलो अनुपातमा रहने कुरातर्फ थप सरोकार राख्दै,

भ्रष्टाचार अब स्थानीय समस्या मात्र नभई सबै समाज एवं अर्थव्यवस्थाहरूलाई प्रभावित गर्ने बहुराष्ट्रिय क्रियाकलाप भएको, यसको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग आवश्यक पर्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

भ्रष्टाचारलाई प्रभावकारी रूपमा रोकथाम गर्न र त्यसको प्रतिरोध गर्न व्यापक र बहुआयामिक दृष्टिकोण आवश्यक पर्ने कुरामा समेत विश्वस्त हुँदै,

भ्रष्टाचारको प्रभावकारी रोकथाम गर्न र त्यसको प्रतिरोध गर्नका लागि क्षमता वृद्धि एवं संस्थागत विकास लगायत राज्यहरूको कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्न प्राविधिक सहायता प्राप्त भएमा त्यसले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने कुरातर्फ थप विश्वस्त हुँदै,

गैरकानूनी रूपमा आर्जन गरिएको व्यक्तिगत सम्पत्तिले खासगरी प्रजातान्त्रिक संस्थाहरू, राष्ट्रिय अर्थव्यवस्था एवं कानूनको शासनलाई क्षतिपुऱ्याउने कुरामा विश्वस्त हुँदै, गैरकानूनी रूपमा आर्जित सम्पत्तिलाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा एकबाट अर्को देशमा सार्ने कुरालाई अझ प्रभावकारी तरिकाबाट रोकथाम गर्ने, पत्ता लगाउने र दुरुत्साहित गर्ने र सम्पत्ति फिर्ता गराउने कार्यमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धि भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि गर्ने बारे अठोट गर्दै,

फौजदारी तथा देवानी वा प्रशासकीय कारवाहीमा सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारबारे न्यायिक निरूपण गर्न कानूनको उचित प्रक्रियाका आधारभूत सिद्धान्तहरूलाई आत्मसात गर्दै,

भ्रष्टाचार निवारण र उन्मूलन सबै राज्यहरूको उत्तरदायित्व भएको र राज्यहरूले यदि यस क्षेत्रमा चालिएका उनीहरूका प्रयासलाई प्रभावकारी तुल्याउने हो भने सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित सङ्गठनहरूका व्यक्ति तथा समूहहरूको समर्थन र संलग्नतामा एक अर्कालाई सहयोग गर्नेपर्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै,

सार्वजनिक सम्पत्ति र सार्वजनिक कार्यहरूको समुचित व्यवस्थापन, निष्पक्षता, उत्तरदायित्व र कानूनको अगाडि समानताका सिद्धान्त र स्वाभिमानको रक्षाको आवश्यकता एवं भ्रष्टाचारलाई तिरष्कार गर्ने संस्कृतिलाई परिपालित गर्ने कुरालाई समेत ध्यानमा राख्दै,

भ्रष्टाचार निवारण एवं त्यसको प्रतिरोधमा अपराध नियन्त्रण तथा फौजदारी न्याय सम्बन्धी आयोग तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय लागू औषध तथा अपराध सम्बन्धी कार्यालयका कार्यको प्रशंसा गर्दै,

यस क्षेत्रमा कार्यरत अफ्रिकन सङ्गठन, युरोपीय परिषद्, भन्सार सहयोग परिषद् (विश्व भन्सार परिषद् पनि भनिने युरोपीयन युनियन, अरब राज्यहरूको लिग, आर्थिक सहयोग र विकास सम्बन्धी सङ्गठन र अमेरिकी राज्यहरूको सङ्गठन लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरूले गरेका कार्यहरूलाई स्मरण गर्दै,

भ्रष्टाचार निवारण एवं त्यसको प्रतिरोधमा अमेरिकी राज्यहरूको सङ्गठनले सन् १९९६ को मार्च २९ मा पारित गरेको भ्रष्टाचार विरुद्धको अन्तरअमेरिकी महासन्धि, युरोपीयन युनियनको परिषद्ले सन् १९९७ को मई २६ मा पारित गरेको युरोपीयन समुदायका अधिकारीहरूको वा युरोपीयन युनियनका सदस्य राष्ट्रहरूका अधिकारीहरूको भ्रष्टाचारमा संलग्नता वारेको महासन्धि, आर्थिक सहायता तथा विकास सम्बन्धी सङ्गठनले सन् १९९७ को नोभेम्बर २१ मा पारित गरेको अन्तर्राष्ट्रिय व्यावसायिक कारोवारमा संलग्न वैदेशिक सार्वजनिक अधिकारीसँग सम्बन्धित घुस रिसवत विरुद्धको महासन्धि, युरोपीय मन्त्रपरिषद्को समितिद्वारा १९९९ को जनवरी २७ मा पारित भ्रष्टाचार सम्बन्धी फौजदारी कानून महासन्धि, युरोपीय

मन्त्रिपरिषद्को समितिद्वारा १९९९ को नोभेम्बर ४ मा भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि / अनुमोदित भ्रष्टाचार सम्बन्धी देवानी कानून महासन्धि र अफ्रिकन सङ्गठनका राज्यप्रमुख तथा सरकार प्रमुखहरूद्वारा २००३ को जुलाई १२ मा पारित भ्रष्टाचार निवारण तथा त्यसको प्रतिरोध सम्बन्धी अफ्रिकी युनियन महासन्धि लगायतका भ्रष्टाचार निवारण र प्रतिरोध सम्बन्धी बहुराष्ट्रिय आलेखहरूलाई स-सम्मान ध्यानमा राख्दै,

बहुराष्ट्रिय सङ्गठित अपराध सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि सन् २००३ को नोभेम्बर २९ मा प्रारम्भ भएको कुरालाई स्वागत गर्दै, देहाय बमोजिम गर्न मञ्जुर गरेका छन् :

परिच्छेद- एक
सामान्य प्रावधानहरू

धारा १

उद्देश्य सम्बन्धी अभिकथन

यस महासन्धिको देहायका उद्देश्यहरू रहेका छन् :

- (क) भ्रष्टाचार निवारण तथा त्यसको प्रतिरोध सम्बन्धी उपायहरू अझ दक्षतापूर्वक र प्रभावकारी रूपमा विकसित र सुदृढ गर्नु,
- (ख) भ्रष्टाचार निवारण तथा त्यसको प्रतिरोध लगायत सम्पत्ति फिर्ता गर्ने सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र प्राविधिक सहायताको अभिवृद्धि, सहजीकरण र समर्थन गर्नु,
- (ग) सार्वजनिक कार्य र सार्वजनिक सम्पत्तिको ईमान्दारी, जवाफदेहिता तथा उचित व्यवस्थापनको अभिवृद्धि गर्नु ।

धारा २

परिभाषा

यस महासन्धिको प्रयोजनका लागि :

- (क) “सार्वजनिक अधिकारी” भन्नाले (i) जुनसुकै वरिष्ठताको भए पनि कुनै राज्य पक्षको विधायिकी, कार्यकारी, प्रशासनिक वा न्यायिक कार्यालयमा नियुक्त वा निर्वाचित भई, स्थायी वा अस्थायी रूपमा रही, पारिश्रमिक पाई वा नपाई, कुनै पदमा बहाल रहेको व्यक्ति, (ii) कुनै सार्वजनिक निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको लागि सार्वजनिक कार्य गर्ने वा राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनमा परिभाषित भए बमोजिम र राज्य पक्षको कुनै खास कानूनी क्षेत्रभित्र रही सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने अन्य कुनै व्यक्ति,

(i) राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनद्वारा "सार्वजनिक अधिकारी" भनी परिभाषित गरिएको अन्य कुनै व्यक्ति सम्भन्नुपर्छ ।

तथापि, यस महासन्धिको परिच्छेद-२ मा उल्लिखित केही खास उपायहरूको प्रयोजनको लागि "सार्वजनिक अधिकारी" भन्नाले राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानून बमोजिम सार्वजनिक कार्य गर्ने र सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने तथा त्यस्तो सदस्य राज्यको खास कानूनी क्षेत्रभित्र पर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउन सक्नेछ ।

(ख) "विदेशी सार्वजनिक अधिकारी" भन्नाले कुनै विदेशी मुलुकको विधायिकी, कार्यकारी वा न्यायिक कार्यालयमा नियुक्त वा निर्वाचित भई पदमा रहेको र कुनै सार्वजनिक एजेन्सी वा सार्वजनिक संस्था लगायतका पदमा रही विदेशी मुलुकका लागि सार्वजनिक कार्य गरिरहेको व्यक्ति समेत सम्भन्नुपर्छ ।

(ग) "सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको अधिकारी" भन्नाले अन्तर्राष्ट्रिय निजामती कर्मचारी वा त्यस्तो संस्थाका तर्फबाट कार्य गर्न अख्तियारी पाएको व्यक्तिलाई सम्भन्नुपर्छ ।

(घ) "सम्पत्ति" भन्नाले भौतिक वा अभौतिक, चल वा अचल, स्पर्शीय वा अस्पर्शय, जुनसुकै प्रकारको सम्पत्ति र त्यस प्रकारको सम्पत्ति माथिको हक वा हित प्रमाणित गर्ने कानूनी लिखत वा आलेख सम्भन्नुपर्छ ।

(ङ) "आपराधिक आर्जन" भन्नाले अपराधजन्य कार्यमार्फत् सम्बन्धित प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा आएको वा प्राप्त भएको कुनै सम्पत्ति सम्भन्नुपर्छ ।

- (च) “रोक्का” वा “कब्जा” भन्नाले अदालत वा अन्य सक्षम निकायद्वारा जारी गरिएको आदेशका आधारमा सम्पत्तिलाई हस्तान्तरण गर्न, परिवर्तन गर्न, बिक्री गर्न वा स्थानान्तरण गर्नबाट अस्थायी रूपमा निषेध गर्नु वा सम्पत्तिलाई अस्थायी रूपमा कब्जा गर्नु वा नियन्त्रणमा लिनुलाई सम्भन्नुपर्छ ।
- (छ) “जफत” जसमा अवस्था अनुसार हरण पनि पर्दछ, भन्नाले अदालत वा अन्य सक्षम निकायको आदेश बमोजिम सम्पत्तिबाट स्थायी रूपमा वञ्चित गर्नुलाई सम्भन्नुपर्छ ।
- (ज) “सम्बद्ध कसूर” भन्नाले त्यस्तो कसूरलाई सम्भन्नुपर्छ, जसबाट प्राप्त लाभहरू यस महासन्धिको धारा २३ मा परिभाषा गरिएको कसूरसँग सम्बन्धित विषय बन्न सक्छ ।
- (झ) “नियन्त्रित आपूर्ति” भन्नाले कसूरको अनुसन्धान र कसूर गर्नमा संलग्न भएका व्यक्तिहरूको पहिचान गर्ने उद्देश्यले सक्षम निकायहरूको सुपरीवेक्षण र जानकारीका साथ एक वा सोभन्दा बढी राज्यहरूको क्षेत्र बाहिर वा भित्र वा क्षेत्र भएर गैरकानूनी वा शंकास्पद खेपहरूलाई ओहोर-दोहोर गराउन अनुमति दिइने प्रविधि सम्भन्नुपर्छ ।

धारा ३

लागू हुने क्षेत्र

१. यो महासन्धि यसै महासन्धिद्वारा स्थापित व्यवस्था अनुसार, भ्रष्टाचारजन्य कसूरको निवारण, अनुसन्धान र अभियोजन तथा आपराधिक आर्जन रोक्का राख्ने, कब्जा गर्ने, र जफत गर्ने एवं फिर्ता गर्ने कुरामा हकमा लागू हुनेछ ।

२. कयो महासन्धिको कार्यान्वयनको प्रयोजनका लागि, यसमा अन्यथा उल्लेख भए बमोजिम बाहेक, यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूले कुनै राज्यको सम्पत्तिलाई नोक्सानी वा क्षति पुऱ्याएको हुनु आवश्यक मानिने छैन ।

धारा ४

सार्वभौमसत्ताको संरक्षण

१. यस महासन्धि अन्तर्गतका दायित्व निर्वाह गर्दा राज्य पक्षहरूले अन्य राज्यहरूको आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप नहुने गरी तथा राज्यहरूको क्षेत्रीय अखण्डता एवं सार्वभौम समानताका सिद्धान्तहरूको विपरीत नहुने गरी गर्ने छन् ।
२. यस महासन्धिमा उल्लेख भएका कुनै पनि व्यवस्थाले कुनै पनि राज्य पक्षलाई अर्को राज्यको क्षेत्रभित्र क्षेत्राधिकारको अभ्यास गर्न र सम्बन्धित राज्यको आन्तरिक कानूनले आफ्ना निकायहरूलाई निरपेक्ष रूपमा प्रदान गरेका कार्यहरू गर्न कुनै पनि अधिकार प्रदान गर्ने छैन ।

परिच्छेद- दुई

निवारणात्मक उपायहरू

धारा ५

भ्रष्टाचार विरुद्धका निवारणात्मक नीति तथा व्यवहारहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूल हुने गरी सामाजिक सहभागिताको अभिवृद्धि हुने, कानूनको शासनका सिद्धान्तहरू प्रतिबिम्बित हुने एवं सार्वजनिक सम्पत्ति र सार्वजनिक कार्यहरूको समुचित व्यवस्थापन गरिने, इमान्दारी, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम रहने गरी

प्रभावकारी र समन्वयात्मक रूपमा भ्रष्टाचार विरोधी नीतिहरू विकसित गर्ने, लागू गर्ने र कायम राख्नेछ ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार निवारण गर्ने उद्देश्यले प्रभावकारी व्यवहारहरूको स्थापना र अभिवृद्धि गर्ने प्रयास गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार रोकन र त्यस विरुद्ध लड्न आफ्ना सम्बद्ध कानूनी आलेख र प्रशासनिक उपायहरू पर्याप्त छन् वा छैनन् भनी पत्ता लगाउनका लागि तिनको आवधिक मूल्याङ्कन गर्ने प्रयास गर्नेछ ।
४. राज्य पक्षहरूले उपयुक्तता अनुसार र आफ्नो कानून प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी यस धारामा उल्लिखित उपायहरूको प्रवर्द्धन र विकास गर्नका लागि सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय एवं क्षेत्रीय सङ्गठनहरूसँग र एक-आपसमा साभेदारी कायम राख्नेछन् । यस्तो साभेदारीभित्र भ्रष्टाचार निवारण गर्ने उद्देश्य रहेका अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम र परियोजनाहरूमा सहभागी हुने कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् ।

धारा ६

भ्रष्टाचार-विरोधी निवारणात्मक निकाय र निकायहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुसार भ्रष्टाचार निवारण गर्न उपयुक्तता अनुसार देहायका व्यवस्था अनुरूपका निकाय वा निकायहरू गठन गर्ने कार्य सुनिश्चित गर्नेछ :

(क) यस महासन्धिको धारा ५ मा उल्लेख गरिएका नीतिहरू लागू गर्न र, उपयुक्तता अनुसार, ती नीतिहरूको कार्यान्वयन पक्षको सिंहावलोकन र समन्वय गर्न,

(ख) भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धी ज्ञान अभिवृद्धि र सम्प्रेषण गर्न ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, यस्ता निकाय वा निकायहरूले कुनै पनि अनुचित प्रभावबाट मुक्त रहेर र प्रभावकारी रूपमा आफ्नो वा आफ्ना कार्यसञ्चालन गर्न सक्षम रहन सक्ने गरी यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित निकाय वा निकायहरूलाई आवश्यक स्वतन्त्रता प्रदान गर्नेछ । त्यस्ता निकायहरूलाई आवश्यक भौतिक स्रोत र विशिष्टीकृत कर्मचारी लगायत ती कर्मचारीलाई आफ्ना कार्यहरू गर्नका लागि आवश्यक पर्न सक्ने तालीम समेत प्रदान गर्नुपर्दछ ।

३. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार निवारणका लागि खास उपायहरू विकसित गर्न र कार्यान्वयन गर्न अरू राज्य पक्षलाई सहायता पुऱ्याउन सक्ने निकाय वा निकायहरूको नाम र ठेगाना बारे संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई सूचित गर्नेछ ।

धारा ७

सार्वजनिक क्षेत्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, निजामती कर्मचारीहरू र उपयुक्त भएसम्म अन्य अनिर्वाचित सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूको भर्ना गर्ने (recruitment), नियुक्ति गर्ने (hiring), कायम राख्ने, बहुवा र अवकाश सम्बन्धी पद्धति लागू गर्न, यथावत राख्न र सबलीकृत गर्न प्रयास गर्नेछ :

- (क) ती कुराहरू सक्षमता, पारदर्शिता र वस्तुगत आधारहरू, जस्तै: योग्यता, समन्याय र आर्जित क्षमताका सिद्धान्तहरूमा आधारित हुनेछन्,
- (ख) ती कुराहरूभित्र खासगरी भ्रष्टाचार हुनसक्ने खतरा रहेको मानिने सार्वजनिक पदहरूमा व्यक्तिहरूको छनौट र तालीम प्रदान गर्ने र सम्भव भएसम्म त्यस्ता व्यक्तिहरूलाई अरु पदमा स्थानान्तरित गरिरहने पर्याप्त परिपाटीहरू समावेश हुनेछन्,
- (ग) ती कुराहरूभित्र राज्य पक्षको आर्थिक विकासको दरलाई ध्यानमा राख्दै पर्याप्त पारिश्रमिक र न्यायोचित तलबमान अभिवृद्धि गर्ने कुरा पर्नेछन्,
- (घ) ती कुराहरूभित्र त्यस्ता अधिकारीहरूलाई सार्वजनिक कार्य समुचित, सही र सम्मानजनक तरिकाबाट सम्पादन गर्न आवश्यक हुने योग्यता प्रदान गर्ने शिक्षा र तालीम सम्बन्धी कार्यक्रमहरू विकसित गर्ने र उनीहरूले आफ्नो कार्यसम्पादन गर्ने कुरासँग अन्तरनिहित रहेको भ्रष्टाचारको सम्भाव्य जोखिमप्रति जागरुकता अभिवृद्धि गर्न विशिष्टीकृत र समुचित तालीम प्रदान गर्ने कुरा पर्नेछन् । यस्ता कार्यक्रमहरूले सम्बद्ध क्षेत्रमा आचारसंहिता वा आचरणका मापदण्डलाई निर्दिष्ट गर्न सक्नेछन् ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिको उद्देश्यहरूको अनुकूल हुने गरी र आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी सार्वजनिक पदको उम्मेदवारी र निर्वाचनसँग सम्बन्धित आधारहरू प्रदान गर्न समुचित विधायिकी र प्रशासनिक उपायहरू लागू गरिने विषयमा पनि विचार गर्नेछ ।

३. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिको उद्देश्यहरूको अनुकूल हुने गरी र आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, निर्वाचित हुने सार्वजनिक कार्यालय र राजनीतिक दलहरूको कोष सम्बन्धी विषयमा लागू हुने हदसम्म पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न समुचित विधायिकी र प्रशासनिक उपायहरू लागू गर्ने विषयमा पनि विचार गर्नेछ ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने र स्वार्थ सङ्घर्षलाई निवारण गर्ने पद्धति अनुमोदन गर्न, कायम राख्न र त्यसको सवलीकरणका लागि प्रयास गर्नेछ ।

धारा ८

सार्वजनिक अधिकारीहरूको आचारसंहिता

१. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार विरुद्ध लड्नका लागि, आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी आफ्ना सार्वजनिक अधिकारीहरूमा अन्य कुराका अतिरिक्त निष्ठा, इमान्दारी र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले सार्वजनिक कार्यहरूको सही, सम्मानजनक र समुचित सम्पादनका लागि विशेष गरी, आफ्ना संस्थागत र कानूनी पद्धतिहरूभित्र आचारसंहिता र आचरणका मापदण्डहरू लागू गर्न प्रयास गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराका प्रावधानहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रयोजनका लागि, उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, महासभाको १२ डिसेम्बर १९९६ को प्रस्ताव नं. ५१/५९ को परिशिष्टमा उल्लिखित

सार्वजनिक अधिकारीका अन्तर्राष्ट्रिय आचारसंहिता जस्ता क्षेत्रीय, अन्तरक्षेत्रीय र बहुपक्षीय सङ्गठनका सम्बद्ध प्रयासहरूलाई जानकारीमा लिनेछ ।

४. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो कार्यसम्पादनको सिलसिलामा भ्रष्टाचारको कुनै कार्य भएको भन्ने कुरा जानकारी हुन आएमा, उनीहरूले सो कुराको सूचना उपयुक्त अधिकारीलाई प्रदान गर्ने सहजीकरण गर्ने पद्धति र उपायहरू स्थापित गर्न समेत विचार गर्नेछ ।
५. प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, सार्वजनिक पदाधिकारीले त्यस्तो पदाधिकारीको रूपमा आफ्नो कार्यसम्पादन गर्दा स्वार्थ सङ्घर्ष (Conflict of Interest) देखिन सक्ने आफ्ना बाह्य क्रियाकलापहरू, रोजगारी, लगानी, सम्पत्ति र ठूलाठूला उपहार र लाभ प्राप्त गर्ने लगायतका कुराहरू बारे सम्बद्ध निकायसमक्ष घोषणा गर्ने पद्धति र उपायहरू स्थापित गर्न प्रयास गर्ने छ ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, यसै धाराद्वारा स्थापित आचारसंहिता वा मापदण्डहरू उल्लंघन गर्ने सार्वजनिक पदधारण गरेका व्यक्तिहरू विरुद्ध अनुशासनात्मक कारवाही गर्ने वा अन्य उपाय अवलम्बन गर्ने तर्फ विचार गर्नेछ ।

धारा ९

सार्वजनिक खरिद एवं सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापन

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुसार, अन्य कुराका अतिरिक्त, भ्रष्टाचार निवारण गर्न प्रभावकारी हुने गरी पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धा र निर्णय-निर्माण प्रक्रिया वस्तुगत आधारमा हुने गरी उपयुक्त खरिद पद्धति स्थापित गर्न आवश्यक कदम चाल्नेछ। यस्ता पद्धति, जसले आफ्नो कार्यान्वयनमा समुचित आधार मूल्यलाई ख्याल गर्नेछन्, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुरालाई सम्बोधित गर्नेछन् :
- (क) सम्भाव्य टेण्डरदाताहरूलाई आफ्नो टेण्डर तयार गर्न र पेश गर्ने पर्याप्त समय प्रदान गर्नको लागि टेण्डर आव्हान सम्बन्धी सूचना र ठेक्कापट्टा सम्बन्धी सम्बद्ध र महत्वपूर्ण सूचना लगायत खरिद-बिक्री सम्बन्धी कार्यविधिहरू र ठेक्कापट्टाहरूसँग सम्बन्धित सूचनाको सार्वजनिक प्रवाह;
- (ख) छनौट र प्रदान गर्ने शर्त र टेण्डर सम्बन्धी नियमहरू र तिनको प्रकाशन लगायत सहभागिताका शर्तहरूको अग्रिम व्यवस्था सम्बन्धी;
- (ग) नियम र कार्यविधिहरूको सही प्रयोग भए नभएको बारे तदनन्तर जाँचबुझ प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नको लागि सार्वजनिक खरिद-बिक्री सम्बन्धी निर्णयका निमित्त वस्तुगत र पूर्वनिर्धारित आधारहरूको प्रयोग;
- (घ) यस प्रकरण बमोजिम स्थापित नियम र कार्यविधिहरू पालना नभएको अवस्थामा कानूनी उपाय र उपचार सुनिश्चित गर्न पुनरावेदनको प्रभावकारी प्रणाली लगायत आन्तरिक पुनरावलोकनको प्रभावकारी प्रणाली;

(ड) उपयुक्तता अनुसार, खरिद र प्राप्तिका लागि जिम्मेवार कर्मचारीसँग सम्बन्धित विषयहरू, जस्तै- खास सार्वजनिक खरिदसँग सम्बन्धित स्वार्थको घोषणा, छनौट गर्ने सम्बन्धी कार्यविधिहरू र तालीम सम्बन्धी आवश्यकताहरूसँग सम्बन्धित कुराहरू नियमित गर्ने उपायहरू;

२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापनमा पारदर्शिता र जिम्मेवारीको अभिवृद्धि गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । त्यस्ता उपायहरूमा, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुरा समावेश हुनेछन् :

(क) राष्ट्रिय बजेट अनुमोदन सम्बन्धी कार्यविधिहरू;

(ख) राजश्व र व्ययको सामयिक जानकारी;

(ग) लेखा तथा लेखापरीक्षणका मापदण्ड सम्बन्धी पद्धति र सम्बद्ध नियन्त्रण;

(घ) जोखिम व्यवस्थापन र आन्तरिक नियन्त्रण सम्बन्धी प्रभावकारी र सक्षम पद्धति;

(ड) उपयुक्त भएसम्म यस प्रकरणमा व्यवस्थित प्रावधानहरूको परिपालना गर्न असफल भएका अवस्थामा लिइने सुधारात्मक कारवाही ।

३. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी लेखा सम्बन्धी सेस्ताहरू, अभिलेखहरू, वित्तीय विवरणहरू वा सार्वजनिक खर्च र

राजश्व सम्बन्धी लिखतहरूको शुद्धता कायम राख्न र त्यस्ता लिखतहरूको मिथ्याकरण रोक्न आवश्यकता अनुरूपका देवानी र प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

धारा १०

सार्वजनिक सूचना प्रवाह

प्रत्येक राज्य पक्षले, भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्न आवश्यक पर्ने कुरालाई ध्यानमा राखी, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्त अनुरूप हुने गरी, उपयुक्तता अनुसार सङ्गठन, क्रियाकलाप र निर्णय-निर्माण प्रक्रियाहरू लगायतका सार्वजनिक प्रशासन सम्बन्धी विषयमा पारदर्शिता बढाउन आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस्ता उपायहरूमा, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् :

- (क) सर्वसाधारण जनतालाई उपयुक्तता अनुसार सार्वजनिक प्रशासनका सङ्गठन, क्रियाकलाप र निर्णय-निर्माण प्रक्रियाहरूको बारेमा र गोपनीयता एवं वैयक्तिक सूचनाहरूको संरक्षणलाई समुचित सम्मान प्रदान गर्दै, सर्वसाधारण जनतासँग सम्बन्धित निर्णयहरू र कानूनी कार्यहरूका सम्बन्धमा, सूचना प्राप्त गर्न अनुमति प्रदान गर्ने गरी कार्यविधि र नियमहरू लागू गर्ने;
- (ख) निर्णय गर्ने सक्षम अधिकारीहरूसम्म सर्वसाधारणको पहुँचलाई सरलीकृत गर्ने प्रयोजनका लागि उपयुक्तता अनुसार प्रशासनिक कार्यविधिहरू सरलीकरण गर्ने; र
- (ग) सार्वजनिक प्रशासनमा हुन सक्ने भ्रष्टाचारको जोखिम बारे आवधिक प्रतिवेदन समाहित भएको सूचना प्रकाशित गर्ने ।

धारा ११

न्यायपालिका र अभियोजन सेवासँग सम्बन्धित उपायहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता र भ्रष्टाचारको प्रतिरोधमा यसको महत्वपूर्ण भूमिकालाई ध्यानमा राख्दै, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी र न्यायपालिकाको स्वतन्त्रताको प्रतिकूल नहुने गरी न्यायपालिकाका सदस्यहरूको निष्ठा बढाउने र उनीहरूलाई भ्रष्टाचारको मौका प्राप्त हुन नदिने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ। यस्ता उपायहरू अन्तर्गत न्यायपालिकाका सदस्यहरूको आचारसंहितासँग सम्बन्धित नियमहरू समेत पर्न सक्नेछन्।
२. ती राज्य पक्षहरू, जहाँ अभियोजन सेवा न्यायपालिकाको अङ्ग नभएको तर यस सेवाले न्याय सेवाले जस्तै स्वतन्त्रताका उपभोग गर्ने गर्दछ, मा यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख भए सरहकै उपायहरूको थालनी गर्ने र लागू कर्न सकिनेछ।

धारा १२

निजी क्षेत्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले निजी क्षेत्रसँग सम्बन्धित भ्रष्टाचार निवारण गर्न आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी निजी क्षेत्रमा लेखा र लेखापरीक्षणका मापदण्डहरू विकसित गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ र उपयुक्तता अनुसार त्यस्ता उपायहरूको परिपालना गर्न असफल रहेमा प्रभावकारी आनुपातिक र दुरुत्साहनमुखी (dissuasive) देवानी, प्रशासनिक वा फौजदारी दण्ड दिने व्यवस्था गर्नेछ।

२. ती उद्देश्य प्राप्त गर्ने उपायहरूमा, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् :

- (क) कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू र सम्बद्ध निजी इकाईका बीच सहयोगको अभिवृद्धि गर्ने;
- (ख) राज्य र व्यवसायीहरू बीच करारीय सम्बन्ध राख्न र व्यवसायीहरू बीच असल व्यापारिक व्यवहारहरूको प्रयोगमा अभिवृद्धि गर्न र स्वार्थ-सङ्घर्षको निवारण गर्न र सम्बद्ध सबै पेशाहरू र व्यावसायिक क्रियाकलापहरूको सही, सम्मानजनक र समुचित सम्पादनका लागि आचारसंहिता लगायत सम्बद्ध निजी इकाईहरूको स्वाभिमानको रक्षाका लागि व्यवस्थित मापदण्डहरू र कार्यविधिहरूको विकासको प्रवर्द्धन गर्ने;
- (ग) संस्थागत निकायहरूको स्थापना र व्यवस्थापनमा संलग्न रहेका कानूनी र प्राकृतिक व्यक्तिहरूको पहिचान गर्ने लगायतका निजी इकाईहरूमा पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू उपयुक्तता अनुसार अवलम्बन गर्ने;
- (घ) सार्वजनिक निकायहरूले व्यापारिक क्रियाकलापको सम्बन्धमा छुट र अनुमति-पत्र प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधिहरू लगायतका निजी इकाईको नियमन गर्ने कार्यविधिहरूको दुरुपयोग हुन रोक लगाउने;
- (ङ) सार्वजनिक पदधारण गरेका व्यक्तिहरूले आफ्नो कार्यकालमा पदमा रहँदा सुपरीवेक्षण गरेका वा त्यस्ता कार्य गर्दा वा काममा रहँदा प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्ध भएका क्रियाकलापसँग त्यस्ता सार्वजनिक अधिकारीहरूले राजीनामा

गरेपछि वा अवकास प्राप्त गरेपछि उनीहरूलाई निजी क्षेत्रले काममा लगाउने सम्बन्धमा वा पूर्व सार्वजनिक अधिकारीहरूका व्यावसायिक क्रियाकलाप सम्बन्धमा उपयुक्तता अनुसार र मनासिव समयावधिसम्म प्रतिबन्ध लगाएर स्वार्थ-सङ्घर्षमा रोक लगाउने;

(च) निजी प्रतिष्ठानहरूको संरचना र आकारलाई ध्यानमा राख्दै भ्रष्टाचारजन्य कार्यको रोकथाम गर्ने र पत्ता लगाउने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने सिलसिलामा पर्याप्त आन्तरिक लेखापरीक्षण नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्थाहरूको विद्यमानता र त्यस्ता प्रतिष्ठानहरूको लेखा र वित्तीय विवरणहरू उपयुक्त लेखापरीक्षण र प्रमाणीकरण कार्यविधिको अधीनमा रहने कुराको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने;

३. भ्रष्टाचार निवारण गर्नका लागि, प्रत्येक राज्य पक्षले श्रेस्ता र अभिलेख, वित्तीय विवरणको सार्वजनिकीकरण तथा लेखा र लेखापरीक्षणको मापदण्ड (standards) सम्बन्धी आफ्नो मुलुकको कानून र नियम अनुसार यस महासन्धि बमोजिम व्यवस्था गरिएका कुनै कसूर गर्ने उद्देश्यले देहायका कुनै कार्य गर्न रोक लगाउन आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछः

(क) वास्तविक श्रेस्ता बाहिरै लेखा राख्नु;

(ख) वास्तविक श्रेस्ता बाहिरै वा पर्याप्त रूपमा पहिचान हुन नसक्ने किसिमका कारोवारहरू देखाउनु;

(ग) अस्तित्वमै नरहेका खर्चहरू हिसाब किताबमा देखाउनु;

- (घ) विषयको गलत पहिचान हुने गरी दायित्वको उल्लेख गर्नु;
- (ङ) गलत लिखतहरू प्रयोग गर्नु; र
- (च) कानूनले निर्धारण गरेभन्दा अगावै खातापाता सम्बन्धी लिखतहरू मनसायपूर्वक नष्ट गर्नु ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले, करछुट गर्न योग्य खर्चको निर्धारण गर्दा उपयुक्त भ्रष्टाचार विरुद्धको भएसम्म यस महासन्धिको धारा १५ र १६ मा उल्लेख भए अनुसार कसूरजन्य तत्वको रूपमा स्थापित घुस र भ्रष्ट आचरणलाई प्रोत्साहित गर्ने अन्य खर्चहरूको गणनालाई निषेध गर्ने छ ।

धारा १३

समाजको सहभागिता

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो क्षमता र आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी भ्रष्टाचारले सिर्जना गर्ने चुनौती र त्यसको अस्तित्व, कारण र गम्भीरताको सम्बन्धमा सर्वसाधारणमा जागरुकता ल्याउन र भ्रष्टाचार निवारण गर्न तथा त्यस विरुद्ध लड्न, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित संस्थाहरू जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका व्यक्तिहरू र समूहहरूको सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस्तो सहभागिताको सबलीकरण निम्नानुसारका उपायहरूद्वारा गरिनुपर्छ :

- (क) निर्णय निर्माण प्रक्रियाहरूमा पारदर्शिता र सर्वसाधारणको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई बढावा दिएर;

- (ख) सर्वसाधारणलाई सूचनासम्मको प्रभावकारी पहुँच पुग्ने कुरामा सुनिश्चितता दिलाएर;
- (ग) विश्वविद्यालय एवं विद्यालयस्तरीय पाठ्यक्रम लगायतका सार्वजनिक शिक्षा कार्यक्रममा भ्रष्टाचार प्रति असहिष्णुता पैदा गर्ने सार्वजनिक सूचना प्रणाली अवलम्बन गरेर;
- (घ) भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित सूचनाहरू खोजी गर्ने, प्राप्त गर्ने, प्रकाशित गर्ने र प्रवाहित गर्ने स्वतन्त्रताको सम्मान, प्रवर्द्धन र संरक्षण गरेर । त्यस्तो स्वतन्त्रता कुनै खास प्रतिबन्धहरूको अधिनस्थ हुन सक्नेछ, तर यस्ता प्रतिबन्धहरू :
- (i) अन्य व्यक्तिहरूका अधिकारहरू र प्रतिष्ठाको सम्मान गर्नका लागि;
- (ii) राष्ट्रिय सुरक्षा वा सार्वजनिक सुव्यवस्था वा सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको रक्षा गर्नका लागि; कानूनद्वारा व्यवस्था गरिएको र आवश्यक भएको हुनुपर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धि अनुसार कसूर भएको मानिने कुनै पनि घटना बारे उपयुक्तता अनुसार आफ्नो नाम उल्लेख नगरिकन समेत सूचित गर्न सम्बन्धित निकायहरूसम्म पहुँच प्रदान गर्ने सम्बन्धमा र यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिए अनुरूपका भ्रष्टाचार-विरुद्धका निकायहरूबाट सर्वसाधारण जनतालाई जानकारी हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

धारा १४

सम्पत्ति शुद्धीकरण रोक्ने उपायहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले:

(क) मुद्रा र मूल्यको प्रसार गर्नका लागि औपचारिक र अनौपचारिक सेवा प्रदान गर्ने प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्तिहरू र सबै किसिमका सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यलाई दुरुत्साहित गर्ने र पत्ता लगाउनका लागि आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र आवश्यकता अनुरूप, खासगरी सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग संवेदनशीलता राख्ने अन्य निकायहरू, लगायत बैंक र गैरबैंकजन्य वित्तीय संस्थाहरूका लागि समग्र प्रकृतिको आन्तरिक नियमन र सुपरीवेक्षण गर्ने पद्धति स्थापना गर्नेछन्, त्यस्तो पद्धतिले उपभोक्ताका आवश्यकता र उपयुक्तता अनुरूप, लाभ प्राप्त गर्ने धनीको पहिचान गर्ने, अभिलेख राख्ने र शंकास्पद कारोवारहरूको सूचना दिने कार्यलाई बढावा दिनेछ;

(ख) यस महासन्धिको धारा ४६ को प्रतिकूल नहुने गरी, सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रतिरोध गर्न प्रतिबद्ध रहेका प्रशासनिक, नियामक, कानून कार्यान्वयन गर्ने र अन्य निकायहरूसँग (आफ्नो मुलुकका कानून बमोजिम उपयुक्तता अनुसार न्यायिक निकायहरू समेत) आफ्नो मुलुकका कानूनद्वारा व्यवस्था गरिएका शर्तहरूभित्र रही राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा सहयोग गर्ने र सूचना आदान-प्रदान गर्ने क्षमता सुनिश्चित गर्नेछन् र त्यस उद्देश्यका लागि सम्भावित सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग सम्बन्धित सूचना संकलन गर्ने, विश्लेषण गर्ने र प्रवाहित गर्ने राष्ट्रिय केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने वित्तीय निगरानी एकाई स्थापना गर्न विचार गर्नेछ ।

२. राज्य पक्षहरूले, वैध पूँजीको ओहोर-दोहोरमा कुनै पनि किसिमले अवरोध नगर्ने गरी र सूचनाको समुचित प्रयोगलाई सुनिश्चित गर्ने सुरक्षा व्यवस्थाहरूको अधीनमा रही, आफ्ना सीमाहरूभित्र नगद र समुचित विनियोजन अधिकारपत्रको ओहोर-दोहोर

(movement) पत्ता लगाउने र निगरानी गर्ने सम्भाव्य उपायहरू लागू गर्न विचार गर्नेछन् । यस्तो उपाय अन्तर्गत व्यक्ति तथा व्यवसायहरूले उल्लेखनीय परिमाणमा नगद र समुचित विनियोजनपत्रहरूको हुने सीमा वारवार स्थानान्तरणको बारेमा सूचना दिनुपर्ने कुरा पर्न सक्नेछ ।

३. राज्य पक्षहरूले मुद्रा विप्रेषक लगायतका वित्तीय संस्थाहरूको लागि आवश्यक पर्ने उपयुक्त र सम्भाव्य उपायहरू अवलम्बन गर्न निम्नानुसार विचार गर्नेछन् :

(क) विद्युतीय माध्यमबाट रकम कलम स्थानान्तरण गर्न सम्बन्धित फर्ममा उद्गमकर्ताबाट एकदमै सही र सारभूत सूचना एवं सम्बन्धित जानकारीहरू समावेश गर्नुपर्ने;

(ख) भुक्तानीका श्रृंखलाबद्ध तहभरि नै यस्ता सूचना कायम राख्ने;

(ग) सम्पूर्ण सूचना प्राप्त नभएका उद्गमकर्ताबाट रकम कलम स्थानान्तरण भएकोमा बढी सतर्कता अपनाउने ।

४. यस धाराको शर्त अनुरूप र यस महासन्धिको अन्य धाराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी आन्तरिक रूपमा नियामक र सुपरीवेक्षणीय प्रणाली स्थापना गर्ने क्रममा राज्य पक्षहरूलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध कार्यरत क्षेत्रीय, अन्तरक्षेत्रीय र बहुपक्षीय सङ्गठनहरूको सम्बद्ध प्रयासहरूलाई मार्गदर्शनको रूपमा प्रयोग गर्न आह्वान गरिन्छ ।

५. राज्य पक्षहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रतिरोधका लागि न्यायिक, कानून कार्यान्वयन र वित्तीय नियामक निकायहरू बीच विश्वव्यापी, क्षेत्रीय, उपक्षेत्रीय र द्विपक्षीय सहयोगको विकास र प्रवर्द्धन गर्न प्रयास गर्नछन् ।

परिच्छेद- तीन

अपराधीकरण र कानून कार्यान्वयन

धारा १५

राष्ट्रिय सार्वजनिक अधिकारीको घुस रिसवत सम्बन्धी

प्रत्येक राज्य पक्षले निम्न कार्यहरू मनसायपूर्वक गरिएमा त्यसलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्ने गरी आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्ने छ :

- (क) कुनै सार्वजनिक अधिकारीबाट निजको सार्वजनिक कर्तव्यहरू पालना गराउन वा पालना गर्न इन्कार गराउनका लागि त्यस्तो सार्वजनिक अधिकारी स्वयंलाई वा अन्य व्यक्ति वा निकायलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा, कुनै अनुचित लाभका लागि प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा प्रदान गर्नु;
- (ख) कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफ्नो सार्वजनिक कर्तव्यहरू पालना गर्न वा पालना गर्नबाट इन्कार गर्नका लागि त्यस्तो सार्वजनिक अधिकारी स्वयं आफैलाई वा अन्य व्यक्ति वा निकायका लागि त्यस्तो सार्वजनिक अधिकारीले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै अनुचित लाभको निमित्त याचना गर्नु वा स्वीकार गर्नु ।

धारा १६

विदेशी सार्वजनिक अधिकारी र सार्वजनिक

अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरूका अधिकारीको घुस रिसवत सम्बन्धी

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, कुनै विदेशी सार्वजनिक अधिकारी वा कुनै सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनको अधिकारीलाई निजबाट उसको पदीय कर्तव्य पालना गराउन वा उसको पदीय कर्तव्य पालना नगराउन, कुनै व्यवसायजन्य कार्य प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो कार्य कायम राख्न वा अन्तर्राष्ट्रिय व्यवसायजन्य कार्यसञ्चालनका सिलसिलामा अनुचित फाइदाका लागि, प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा अधिकारी स्वयं वा अन्य व्यक्ति वा निकायलाई अनुचित लाभको प्रतिज्ञा गर्ने वा प्रस्ताव राख्ने वा प्रदान गर्ने कार्य मनसायपूर्वक गरेमा त्यस्तो कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्नसक्ने गरी विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, कुनै विदेशी सार्वजनिक अधिकारीले वा कुनै सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनको अधिकारीले उसको पदीय कर्तव्य पालना गरिदिए वापत वा गर्न इन्कार गरिदिए वापत कुनै निकायलाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा अनुचित लाभका लागि त्यस्तो अधिकारीले आग्रह गर्ने वा स्वीकार गर्ने कार्य मनसायपूर्वक गरेमा त्यस्ता कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा १७

सार्वजनिक अधिकारीद्वारा सम्पत्तिको हिनामिना गर्ने,

दुरुपयोग गर्ने वा अन्यत्र लगाउने सम्बन्धी

प्रत्येक राज्य पक्षले कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफैँ वा अन्य व्यक्ति वा निकायलाई लाभ पुऱ्याउनका लागि निजको पदको आधारमा निजमाथि सार्वजनिक अधिकारीका

हैसियतले सुम्पिएको कुनै सार्वजनिक वा निजी रकम वा धितोपत्रहरूवा मूल्य रहेको अन्य कुनै वस्तु हिनामिना वा दुरूपयोग वा अन्यत्र लगाउने गरीमनसायपूर्वक गरेको कार्यलाई फौजदारी कसूरको रूपमा स्थापित गर्न आवश्यकविधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

धारा १८

प्रभावको दुरूपयोग

प्रत्येक राज्य पक्षले, देहायका कुनै कार्य मनसायपूर्वक गरिएमा, तिनलाई आवश्यकता अनुरूप फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी वा अन्य उपायहरूअवलम्बन गर्ने बारेमा विचार गर्नेछन् :-

- (क) राज्य पक्षको प्रशासन वा सार्वजनिक निकायबाट सम्बन्धित कार्यको मूलदुरुत्साहनकर्ता वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई अनुचित लाभ पुऱ्याउने दृष्टिबाटसार्वजनिक अधिकारी वा अन्य व्यक्तिलाई निजको वास्तविक वा अनुमानितप्रभाव दुरूपयोग गराउनका लागि कुनै सार्वजनिक अधिकारी वा अन्य कुनैव्यक्तिलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभ पुऱ्याउन प्रतिज्ञा गर्नु,प्रस्ताव गर्नु वा त्यस्तो लाभ प्रदान गर्नु;
- (ख) राज्य पक्षको प्रशासन वा सार्वजनिक निकायबाट अनुचित लाभ प्राप्त गर्नेदृष्टिबाट सार्वजनिक अधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई निजको वास्तविक वाअनुमानित प्रभावको दुरूपयोग गराउनका लागि कुनै सार्वजनिक अधिकारी वाअन्य कुनै व्यक्तिले आफैँ वा अन्य कुनै व्यक्तिद्वारा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमाअनुचित लाभ पुऱ्याउन याचना गर्नु वा स्वीकार गर्नु ।

धारा १९

कर्तव्यको दुरुपयोग

प्रत्येक राज्य पक्षले, कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफ्नो कर्तव्यपालनकोसिलसिलामा आफू वा अन्य कुनै व्यक्ति वा निकायलाई अनुचित लाभ प्राप्तहुने गरी कानूनको उल्लंघनद्वारा, कुनै काम गरेर वा नगरेर कर्तव्य वा पदकोदुरुपयोग मनसायपूर्वक गरेको कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारीकसूर स्थापित गर्ने विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्ने बारेमाविचार गर्नेछ ।

धारा २०

गैरकानूनी सम्पन्नता

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको संविधान र कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अधीनमा रही मनसायपूर्वक हासिल गरिएको गैरकानूनी सम्पन्नता अर्थात् कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफ्नो वैध आम्दानीको तुलनामा आफूसँग रहेको सम्पत्तिको सारभूत वृद्धिलाई तर्कसङ्गत तरिकाबाट पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थालाई आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्यउपायहरू अवलम्बन गरी फौजदारी कसूर स्थापित गर्ने कुरा लागू गर्न विचारगर्नेछ ।

धारा २१

निजी क्षेत्रमा घुस रिसवत

प्रत्येक राज्य पक्षले, आर्थिक, वित्तीय वा व्यापारिक क्रियाकलापहरूको सिलसिला मा मनसायपूर्वक गरिएका देहायका कार्यहरूलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू लागू गर्नेतर्फ विचारगर्नेछ :

- (क) निजी क्षेत्रको निकायको लागि कुनै पनि हैसियतमा रही निर्देशित गर्ने वा कार्य गर्ने कुनै व्यक्तिलाई निजको कर्तव्यबाट च्युत गर्न वा कुनै काम गराउन वा नगराउनका लागि त्यस्तो व्यक्ति स्वयं वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभ पुऱ्याउन प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा प्रदान गर्नु;
- (ख) निजी क्षेत्रको निकायका लागि कुनै पनि हैसियतमा रही निर्देशित गर्ने वा कार्य गर्ने कुनै व्यक्तिले आफ्नो कर्तव्यबाट च्युत हुन वा कुनै काम गर्न वा नगर्नका लागि स्वयंले वा अन्य व्यक्तिका लागि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभको याचना गर्नु वा स्वीकार गर्नु ।

धारा २२

निजी क्षेत्रको सम्पत्ति हिनामिना

प्रत्येक राज्य पक्षले निजी क्षेत्रको निकायमा निर्देशन गर्ने वा कार्य गर्ने कुनै पनि हैसियतमा रहेको व्यक्तिले, आर्थिक वित्तीय वा व्यापारिक क्रियाकलाप हरूको सिलसिलामा निजलाई उसको पदीय विश्वासको आधारमा प्रदान गरिएको कुनै सम्पत्ति, निजी कोष वा धितोपत्र वा मूल्य रहने कुनै पनि वस्तु मनसायपूर्वक हिनामिना गरेको कार्यलाई कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्ने तर्फ विचार गर्नेछ ।

धारा २३

आपराधिक आर्जनको शुद्धीकरण

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्त अनुसार देहायका कुनै कार्यहरू मनसायपूर्वक गरिएमा तिनलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेछः

(क) (i) आफ्नो कुनै कार्यबाट उत्पन्न हुने कानूनी कारवाहीको परिणामबाट बच्न, कुनै सम्पत्ति आपराधिक आर्जन हो भन्ने जानी जानी त्यस्तो सम्पत्तिको गैरकानूनी उत्पत्तिलाई लुकाउन छिपाउन सो सम्पत्तिको स्वरूप परिवर्तन गर्नु वा हस्तान्तरण गर्नु वा सम्बद्ध कसूर गर्नमा संलग्न रहेको कुनै व्यक्तिलाई सहयोग गर्नु;

(ii) कुनै सम्पत्ति आपराधिक आर्जन हो भन्ने जानी जानी त्यस्तो सम्पत्तिको यथार्थ प्रकृति, स्रोत, स्थान, अवस्थिति, ओहोर-दोहोर वा त्यस्तो सम्पत्तिसँग सम्बद्ध स्वामित्व वा अधिकार लुकाउने छिपाउने वा आकृति परिवर्तन गर्ने कार्य गर्नु ।

(ख) आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत अवधारणाका अधीनमा रही :

(i) कुनै सम्पत्ति आपराधिक आर्जन हो भन्ने कुरा सम्पत्ति प्राप्त गर्दाकै अवस्थामा जान्दाजान्दै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्नु, भोग गर्नु वा त्यस्तो सम्पत्तिको प्रयोग गर्नु;

(ii) यस धाराबाट कसूर स्थापित गरिएको कुनै कार्य गर्न, त्यसको उद्योग गर्न, सहयोग गर्न दुरुत्साहन दिनु सुविधा पुऱ्याउन र परामर्श दिन सहभागिता जनाउनु, संलग्नता राख्नु वा षडयन्त्र गर्नु ।

२. यस धाराको प्रकरण १ को कार्यान्वयन वा लागू गर्ने उद्देश्यका लागि;

- (क) प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ लागू गर्ने सिलसिलामा स्थापित कसूरलाई व्यापक क्षेत्रसम्म लागू गर्न खोज्नेछ;
- (ख) प्रत्येक राज्य पक्षले यो महासन्धिद्वारा स्थापित फौजदारी कसूरलाई न्यूनतम रूपमा व्यापक क्षेत्रसम्म सम्बद्ध कसूरमा समावेश गर्नेछ;
- (ग) पूर्वोक्त खण्ड (ख) को प्रयोजनका लागि स्थापित कसूरभित्र विवादमा रहेका राज्य पक्षहरूको अधिकार क्षेत्रभित्र र बाहिर गरिएका कसूरहरू समावेश हुनेछन् । तथापि, राज्य पक्षको अधिकार क्षेत्र बाहिर गरिएको कसूर स्थापित कसूर तबमात्र हुनसक्छ जब यो सम्बद्ध व्यवहार जहाँ भएको हो त्यहाँको आफ्नै कानून अन्तर्गत फौजदारी कसूर हुन्छ र यो धारा कार्यान्वयन गर्ने वा लागू गर्ने राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानून अन्तर्गत सोही मुलुकमा कसूर गरे सरह फौजदारी कसूर हुन सक्दछ;
- (घ) प्रत्येक राज्य पक्षले यो धारालाई प्रभावित गर्ने कानूनहरू र त्यस्ता कानूनमा भएका पछिल्ला कुनै पनि परिवर्तन वा तिनीहरूको विवरणका प्रतिहरू संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई प्रदान गर्नेछन्;
- (ङ) यदि कुनै राज्य पक्षको आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरूबाट आवश्यक देखिएमा, यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका कसूरहरू सम्बद्ध कसूर गर्ने व्यक्तिहरूको हकमा लागू नहुन सक्नेछन् ।

धारा २४

लुकाउने छिपाउने कार्य

प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिको धारा २३ को प्रतिकूल नहुने गरी, यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा सहभागी नभएको भए पनि यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूबाट नै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त भएको भन्ने थाहा पाएर पनि त्यस्तो सम्पत्ति जानी जानी लुकाउने छिपाउने वा लगातार नियन्त्रणमा राख्ने कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्ने तर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा २५

न्यायमा अवरोध

प्रत्येक राज्य पक्षले देहायका कुनै कार्य मनसायपूर्वक गरिएमा तिनलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेछ :

(क) यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको कारवाहीको सम्बन्धमा भुत्तुटा साक्षी परीक्षणलाई उत्प्रेरित गर्न वा प्रमाण प्रस्तुतीकरण कार्यमा हस्तक्षेप गर्न भौतिक बल प्रयोग गर्नु, धम्काउनु, तर्साउनु वा अनुचित लाभको प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा त्यस्तो लाभ प्रदान गर्नु;

(ख) यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरसँग सम्बन्धित विषयमा कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारी वा न्यायकर्मीले आफ्नो पदीय कर्तव्य पालना गर्नमा हस्तक्षेप गर्न शारीरिक बल प्रयोग गर्नु, धम्की दिनु वा तर्साउनु । यस प्रकरणमा उल्लिखित कुनै पनि कुराले राज्य पक्षलाई अरू किसिमका सार्वजनिक अधिकारीको रक्षार्थ कानून बनाउन बाधा परेको मानिने छैन ।

धारा २६

कानूनी व्यक्तिको दायित्व

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्ना कानूनी सिद्धान्तको अनुकूल हुने गरी यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा कुनै कानूनी व्यक्ति सहभागी भएमा त्यसको दायित्व निर्धारित गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. राज्यका कानूनी सिद्धान्तहरूको अधीनमा रही कानूनी व्यक्तिको दायित्व फौजदारी, देवानी वा प्रशासनिक हुन सक्नेछ ।
३. यस्तो दायित्व प्राकृतिक व्यक्तिले कसूर गरी बहन गर्नुपर्ने फौजदारी दायित्वलाई प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी कायम हुनेछ ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले, खासगरी यस धारा अन्तर्गत दायित्व बहन गर्नुपर्ने कानूनी व्यक्तिले प्रभावकारी, आनुपातिक र दुरुत्साहनोन्मुख (dissuasive) रूपमा आर्थिक सजाय लगायत फौजदारी वा गैरफौजदारी अनुसास्ती व्यहोर्नुपर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

धारा २७

सहभागिता र उद्योग

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा कुनै पनि हैसियत, जस्तै: मतिथार, सहयोगी वा उक्साउने व्यक्तिका रूपमा सहभागी बन्ने कार्यलाई फौजदारी कसूर कायम गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका कार्य गर्ने कुनै उद्योगलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका कार्य गर्न तयारी गर्ने कार्यलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा २८

कसूरको तत्वको रूपमा जानकारी, आशय र उद्देश्य

यस महासन्धिद्वारा स्थापित गरिएको कसूरको तत्वको रूपमा आवश्यक पर्ने जानकारी, आशय र उद्देश्य जस्ता कुराहरू वस्तुगत तथ्यपरक परिवेशबाट ग्रहण गरिनेछ ।

धारा २९

हदम्याद सम्बन्धी कानूनी प्रावधान

प्रत्येक राज्य पक्षले उपयुक्तता अनुसार यस महासन्धिद्वारा स्थापित गरिएका कुनै पनि कसूरका सम्बन्धमा कानूनी कारवाही शुरु गर्न आफ्नो मुलुकको कानूनमा लामो हदम्याद सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था स्थापना गर्ने तथा आरोपित कसूरदारले न्याय प्रशासनलाई छल्ने कार्य गरेकोमा हदम्याद सम्बन्धी कानूनी प्रावधानलाई लामो बनाउने वा हदम्याद सम्बन्धी कानूनी प्रावधानलाई निलम्बित गर्ने व्यवस्था स्थापित गर्नेछ ।

धारा ३०

अभियोजन, न्यायनिर्णयन र अनुसास्ती

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएको कुनै कार्य गरिएमा कसूरको मात्रालाई ध्यानमा राख्दै त्यसको अनुसास्तीको निम्ति जिम्मेवार बनाउनेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धति र संवैधानिक सिद्धान्तहरू अनुरूप आफ्ना सार्वजनिक अधिकारीहरूबाट उनीहरूलाई आफ्नो कार्यसम्पादन गर्न प्रदान गरिएका छुट वा क्षेत्राधिकारजन्य विशेषाधिकार र आवश्यक भएसम्म यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूको प्रभावकारी अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायनिर्णयन कार्यलाई सम्भव तुल्याउने कार्य बीच समुचित सन्तुलन स्थापित गर्न वा कायम राख्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूर गर्ने व्यक्ति विरुद्ध अभियोजन गर्ने सम्बन्धमा आफ्नो मुलुकको कानून अन्तर्गत स्वविवेकीय कानूनी अधिकारको प्रयोग गर्दा ती कसूरहरूका सम्बन्धमा कानून कार्यान्वयन गर्ने उपायहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने र यस्ता कसूरहरूलाई दुरुत्साहित गर्ने आवश्यकता प्रति समुचित सम्मान सुनिश्चित गर्न प्रयास गर्नेछ ।
४. यस महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका मुद्दाका सम्बन्धमा प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनको र प्रतिरक्षाका अधिकारहरूको समुचित सम्मान गर्दै, मुद्दाको सुनुवाई हुँदा वा पुनरावेदन गर्नका लागि थुनाबाट मुक्त गर्ने निर्णय सम्बन्धी शर्तहरूका सम्बन्धमा विचार गर्दा पछि हुने फौजदारी कारवाहीहरूमा प्रतिवादी उपस्थित रहन सक्ने कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक हुने समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

५. प्रत्येक राज्य पक्षले कसूरहरूमा सजाय पाएका व्यक्तिहरूको पूर्व छुटकारा वा प्यारोलको सम्भावित घटना माथि विचार गर्दा सम्बन्धित कसूरको मात्रालाई ध्यानमा राख्ने छ ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूलताको सीमासम्म यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको अभियुक्त रहेको सार्वजनिक अधिकारीलाई सम्बद्ध अख्तियारवालाद्वारा हटाउँदा, निलम्बन गर्दा वा पुनस्थापित गर्दा उपयुक्तता अनुसार निर्दोषिताको अनुमान गरिने सिद्धान्तको सम्मान प्रति ध्यान दिँदै कार्यविधिहरू स्थापित गर्न विचार गर्ने छ ।
७. प्रत्येक राज्य पक्षले, कसूरको मात्राले अपेक्षा गरे अनुरूप आफ्नो पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूलताका सीमासम्म यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा अदालतको आदेश वा अन्य उपयुक्त माध्यमद्वारा सजाय पाएका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो मुलुकको कानूनले निर्धारित गरेको समयावधिसम्म निम्न कार्यको लागि अयोग्य ठहराउने कार्यविधिहरू स्थापित गर्न विचार गर्ने छः
- (क) सार्वजनिक पदमा रहिरहन; र
- (ख) राज्यको सम्पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व रहेको प्रतिष्ठानको पदमा रहिरहन ।
८. यस धाराको प्रकरण १ ले निजामती कर्मचारीहरू विरुद्ध अधिकारप्राप्त अधिकारीहरूले अभ्यास गर्ने अनुशासनात्मक कारवाहीमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैन ।

९. यस महासन्धिमा उल्लिखित कुनै पनि कुराले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरको विवरणसँग सम्बन्धित सिद्धान्त र राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनबाट संरक्षित गर्ने व्यवहारको वैधानिकता नियन्त्रित गर्ने अन्य कानूनी सिद्धान्तहरूलाई प्रभावित गर्नेछैन र यस्ता कसूरहरूमा सोही कानून बमोजिम अभियोजन र दण्ड गरिनेछ ।
१०. राज्य पक्षहरूले यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा सजाय पाएका व्यक्तिहरूलाई समाजमा पुनरएकीकरणको प्रवर्द्धन गर्न प्रयास गर्नेछन् ।

धारा ३१

रोक्का, बरामदी र जफत

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनी पद्धतिबाट अधिकाधिक रूपमा सम्भव भएसम्म निम्न कुराहरू जफत गर्न आवश्यकता अनुरूप देहायका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ
- (क) यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूबाट उत्पत्ति भएका अपराधिक आर्जनहरू वा त्यस्ता आर्जनहरू सरह मूल्य रहेको सम्पत्ति ।
- (ख) यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूको सन्दर्भमा प्रयोग भएका वा प्रयोगतर्फ लक्षित सम्पत्ति, साधन वा अन्य माध्यमहरू ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित कुनै पनि वस्तुको अन्ततः जफतको प्रयोजनका लागि त्यस्तो वस्तुको पहिचान, खोजी, रोक्का वा बरामद जस्ता कार्य सम्भव बनाउन आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

३. प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ र २ अन्तर्गत रोक्का राखिएको, बरामद गरिएको वा जफत गरिएको सम्पत्तिको सक्षम निकायद्वारा प्रशासन गर्न आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
४. यदि त्यस्तो अपराधिक आर्जन पूर्ण वा आंशिक रूपमा अर्को कुनै सम्पत्तिमा रूपान्तरण वा परिवर्तन गरिएको भए यस धारामा उल्लिखित उपायको लागि त्यस्तो आर्जनको सट्टा त्यस्तो रूपान्तरित वा परिवर्तित सम्पत्ति नै जिम्मेवार हुनेछ ।
५. यदि त्यस्तो अपराधिक आर्जन वैधानिक स्रोतबाट प्राप्त गरिएको सम्पत्तिसँग मिसाइएको रहेछ भने यसरी मिसाइएको आर्जन मूल्याङ्कित मूल्यको हदसम्म रोक्का राख्ने र बरामद गर्ने अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी त्यस्तो सम्पत्ति जफत गर्न सकिनेछ ।
६. त्यस्तो अपराधिक आर्जनबाट प्राप्त हुन आएको आम्दानी, अपराधिक आर्जनको रूपान्तरण वा परिवर्तन गरिएको सम्पत्तिबाट निकालिएको आम्दानी वा अन्य लाभहरू यस धारामा उल्लिखित उपायहरू प्रति अपराधिक आर्जन जस्तै सोही तरिका र सोही मात्रामा जिम्मेवार हुनेछन् ।
७. यस महासन्धिको यसै धारा र धारा ५५ को प्रयोजनका लागि प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्ना अदालतहरू वा अन्य सक्षम निकायहरूलाई बैकिङ्ग वा वित्तीय वा व्यापारिक अभिलेखहरू उपलब्ध गराउन वा बरामद गर्न आदेश जारी गर्न सक्षम बनाउनेछ । कुनै राज्य पक्षले बैंक गोपनीयताको आधारमा यस प्रकरणका प्रावधान अन्तर्गत कार्य गर्न इन्कार गर्नेछैन ।

८. राज्य पक्षहरूले आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू एवं न्यायिक र अन्य कारवाहीहरूको अनुकूलताको सीमाभित्र रही कसूरदारले आरोपित आपराधिक आर्जन वा जफत हुनसक्ने अन्य सम्पत्तिको वैधानिक उत्पत्ति बारे बताउनुपर्ने कुराको सम्भाव्यता बारे विचार गर्न सक्नेछन् ।
९. यस धाराका प्रावधानहरूको व्याख्या वास्तविक तैसो पक्षका अधिकारहरूको प्रतिकूल हुने गरी गरिनेछैन ।
१०. यस धारामा उल्लेख गरिएको कुनै पनि कुराले त्यहाँ उल्लिखित व्यवस्थाहरूको व्याख्या गरिँदा वा लागू गरिँदा राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनका प्रावधानको अधीनमा रही गरिने सिद्धान्तलाई प्रभावित गर्नेछैन ।

धारा ३२

साक्षी, विशेषज्ञ र पीडितको सुरक्षा

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणाली अनुरूप र आफ्ना साधनको सीमाभित्र रही यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा बकपत्र गर्ने साक्षी र विशेषज्ञ एवं उपयुक्तता अनुसार उनीहरूका नातेदार र अन्य निकटस्थ व्यक्तिहरूलाई सम्भावित दुर्व्यवहार वा त्रासबाट प्रभावकारी सुरक्षा प्रदान गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका उपायहरूभित्र अन्य कुराका अतिरिक्त, प्रतिवादीका अधिकारहरूको प्रतिकूल नहुने गरी, उचित प्रक्रियाको अधिकार लगायत देहायका कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् :

- (क) त्यस्ता व्यक्तिहरूको भौतिक सुरक्षाको लागि आवश्यक र सम्भव भएसम्म उनीहरूलाई अन्यत्र पुनर्स्थापित गर्ने र उपयुक्तता अनुरूप यस्ता व्यक्तिहरूको गोप्यता कायम राख्ने तथा उनीहरूको पहिचान र अवस्थितिको खुलासा गर्न सीमा तोक्न अनुमति दिने जस्ता कार्यविधि स्थापित गर्ने कुराहरू;
- (ख) साक्षी र विशेषज्ञहरूले साक्षी परीक्षण दिने क्रममा त्यस्ता व्यक्तिहरूको सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने तरिका; जस्तै- भिडियो वा अन्य उपयुक्त साधन जस्तो सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका माध्यमबाट परीक्षण गर्न सकिने गरी अनुमति प्रदान गर्ने नियमलाई मान्यता दिने कुराहरू ।
३. राज्य पक्षहरूले यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापन गर्ने विषयमा अरू राज्यहरूसँग सम्झौता गर्न वा व्यवस्था गर्न विचार गर्नेछन् ।
४. यस धाराका प्रावधानहरू पीडित व्यक्ति साक्षी रहेसम्म उनीहरूका लागि पनि लागू हुनेछन् ।
५. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनका अधीनमा रही कसूरदार विरुद्धका फौजदारी कारवाहीका प्रत्येक उपयुक्त चरणहरूमा प्रतिवादीका अधिकारहरूमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने तरिकाबाट पीडित व्यक्तिहरूका दृष्टिकोण र सरोकारहरूलाई प्रस्तुत गर्ने तथा ध्यान दिन सक्षम बनाउनेछ ।

धारा ३३

सूचित गर्ने व्यक्तिहरूको सुरक्षा

प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरसँग सम्बन्धित कुनै तथ्यका विषयमा कुनै व्यक्तिले असल नियतले र तर्कसङ्गत आधारहरूसहित सक्षम निकायहरू समक्ष कुनै सूचना पेश गरेमा निजका विरुद्ध कुनै अवाञ्छित व्यवहार हुनबाट सुरक्षा प्रदान गर्न आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीमा समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्ने व्यवस्था गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा ३४

भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूको परिणाम

प्रत्येक राज्य पक्षले, उनीहरूबाट असल नियतले प्राप्त तेश्रो पक्षको अधिकारको समुचित सम्मान गर्दै, आफ्नो मुलुकका कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूल हुने गरी, भ्रष्टाचारका परिणामहरूलाई सम्बोधित गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस परिप्रेक्ष्यमा राज्य पक्षहरूले कुनै करार खारेज गर्ने वा रद्द गर्ने, कुनै छुट दिने वा अन्य त्यस्तै लिखत फिर्ता लिने वा अन्य कुनै उपचारात्मक कारवाही गर्ने जस्ता कानूनी कारवाहीका विषयहरूमा भ्रष्टाचारलाई एउटा सान्दर्भिक कारक तत्वको रूपमा विचार गर्न सक्नेछन् ।

धारा ३५

नोक्सानीको क्षतिपूर्ति

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका सिद्धान्तहरूको अनुकूल हुने गरी कुनै निकायहरू वा व्यक्तिहरूले भ्रष्टाचारजन्य कार्यको परिणामस्वरूप कुनै नोक्सानी व्यहोर्नु परेकोमा त्यस्तो नोक्सानी पुऱ्याउनेबाट क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने किसिमको

कानूनी कारवाही शुरू गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्ने छ ।

धारा ३६

विशिष्टीकृत निकायहरू

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी कानून कार्यान्वयनको माध्यमबाट भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्नका लागि विशिष्टीकृत निकाय वा निकायहरू वा व्यक्तिहरूको विद्यमानता सुनिश्चित गर्नेछ । यस्ता निकाय वा निकायहरू वा व्यक्तिहरूलाई राज्य पक्षको कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप, उनीहरूले आफ्ना कार्य प्रभावकारी रूपमा र अनुचित प्रभाव बिना सम्पन्न गर्नसक्ने गरी आवश्यक स्वतन्त्रता प्रदान गरिनेछ । यस्ता व्यक्तिहरू वा निकाय वा निकायहरूका कर्मचारीलाई उनीहरूको कार्यसम्पादन गर्न समुचित तालीम र स्रोतहरू हुनुपर्नेछ ।

धारा ३७

कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू बीचको सहयोग

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सहभागी हुने वा भएका व्यक्तिहरूलाई, उनीहरूबाट अनुसन्धानजन्य र प्रमाणमूलक सूचनाहरू सक्षम निकायहरूलाई उपलब्ध गराउन प्रोत्साहित गर्न र कसूरदारहरूलाई आपराधिक आर्जनबाट वञ्चित गराउन तथा त्यस्तो आर्जन फिर्ता गराउने क्रममा सक्षम निकायहरूलाई तथ्यपरक एवं खास किसिमको सहयोग पुऱ्याउन योगदान पुऱ्न सक्ने गरी समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा उपयुक्त ठानिएका मुद्दाहरूमा, अनुसन्धान वा अभियोजन क्रममा आधारभूत सहयोग प्रदान गर्ने अभियुक्तलाई सजायमा छुट दिलाउने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा, त्यसको अनुसन्धान वा अभियोजनमा आधारभूत सहयोग पुऱ्याउने व्यक्तिलाई अभियोजनबाट छुट प्रदान गर्ने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछ ।
४. यस्ता व्यक्तिहरूको सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था, आवश्यक हेरफेरसहित यस महासन्धिको धारा ३२ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।
५. यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख गरिएको एका राज्य पक्षमा रहेको कुनै व्यक्तिले अर्को राज्य पक्षका सक्षम निकायहरूलाई आधारभूत सहायता पुऱ्याउन सक्ने भएमा सम्बद्ध राज्य पक्षहरू यस धाराको प्रकरण २ र ३ मा उल्लेख गरिएको उपचारसँग सम्बन्धित सम्भाव्य प्रावधानहरू अर्को राज्य पक्षद्वारा स्वीकार्ने गरी सम्भौता वा अन्य प्रबन्धमा प्रवेश गर्न विचार गर्न सक्नेछन् ।

धारा ३८

राष्ट्रिय निकायहरू बीचको सहयोग

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, एकातर्फ आफ्ना सार्वजनिक निकायहरू लगायत आफ्ना सार्वजनिक अधिकारीहरू र अर्कातिर फौजदारी कसूरको अनुसन्धान र अभियोजनका लागि जिम्मेवार आफ्ना निकायहरू बीचको सहयोगलाई

आवश्यकता अनुरूप प्रोत्साहित गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । त्यस्ता सहयोगभित्र निम्न कुरा समावेश हुन सक्नेछन् :-

- (क) यो महासन्धिको धारा १५, २१ र २३ बाट कसूर स्थापित गरिएका कुनै कसूर भएको भनी विश्वास गर्न सकिने तर्कसङ्गत आधारहरू भएकोमा पछिल्ला निकायहरूलाई आफ्नै प्रयासमा सूचना प्रदान गर्ने कुरा; वा
- (ख) पछिल्ला निकायहरूलाई अनुरोधका आधारमा सबै आवश्यक सूचना प्रदान गर्ने कुरा ।

धारा ३९

राष्ट्रिय निकाय र निजी क्षेत्र बीचको सहयोग

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप हुने गरी, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूर गर्ने कार्यमा संलग्न रहेका विषयसँग सम्बन्धित कुरामा, अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने राष्ट्रिय र निजी क्षेत्रका इकाईहरू, खासगरी वित्तीय संस्थाहरू बीचको सहयोगलाई आवश्यकता अनुरूप प्रोत्साहित गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्ने छ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका कार्य भएकोमा आफ्ना नागरिकहरू र आफ्नो क्षेत्रभित्र बसोबास गर्दै आएका व्यक्तिहरूले तत्सम्बन्धमा अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने राष्ट्रिय निकायहरूलाई त्यसको सूचना दिने कार्यलाई प्रोत्साहित गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा ४०

बैंकको गोपनीयता

प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूको सिलसिलामा आफ्नो मुलुकमा फौजदारी अनुसन्धानको सन्दर्भमा, बैंकको गोपनीयता सम्बन्धी कानूनहरूको कार्यान्वयनको क्रममा उत्पन्न हुन सक्ने बाधा व्यवधानहरूलाई हटाउन आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीभित्र समुचित संयन्त्रको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने छ ।

धारा ४१

फौजदारी अभिलेख

प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त उद्देश्य र शर्तका अधीनमा रही, अर्को कुनै राज्यमा आरोपित कसूरदारलाई पहिले नै सजाय गरिएको कुराको सूचना यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूसँग सम्बन्धित फौजदारी कारवाहीका सिलसिलामा विचार गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा ४२

अधिकार क्षेत्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूका सम्बन्धमा देहायका अवस्थामा अधिकार क्षेत्र स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछः

(क) सो राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र त्यस्तो कसूर गरिएकोमा;

(ख) त्यस्तो कसूर गर्दाका अवस्थामा सो राज्य पक्षको ध्वजावाहक जहाजभित्र वा सो राज्यको कानून अन्तर्गत दर्ता भएको हवाईजहाजभित्र कसूर गरेमा ।

२. यस महासन्धिको धारा ४ को अधीनमा रही कुनै राज्य पक्षले देहायका कुनै कसूरका सम्बन्धमा पनि अधिकार क्षेत्र कायम गर्न सक्नेछ :

(क) सम्बन्धित राज्य पक्षको नागरिक विरुद्ध कसूर गरिएमा; वा

(ख) सम्बन्धित राज्य पक्षको नागरिकद्वारा वा सो राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र बसोबास गर्दै आएको राज्यविहीन व्यक्तिले कसूर गरेमा; वा

(ग) सो कसूर यस महासन्धिको धारा २३ को प्रकरण १ (ख) ९७० अन्तर्गत स्थापित कसूर भएको र यस महासन्धिको धारा २३ को प्रकरण १ (क) (i) वा (ii) वा (ख) (i) अन्तर्गत स्थापित कसूर आफ्नो क्षेत्रभित्र गर्ने उद्देश्यले आफ्नो क्षेत्र बाहिर रही गरेमा;

(घ) राज्य पक्षकै विरुद्धमा कसूर गरिएकोमा ।

३. यस महासन्धिको धारा ४४ को प्रयोजनका लागि, प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको कुनै आरोपित कसूरदार आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको र त्यस्तो व्यक्ति आफ्नो नागरिक भएको भन्ने मात्र आधारमा निजलाई सुपुर्दगी नगरिएको अवस्थामा त्यस्तो कसूरमा अधिकार क्षेत्र स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

४. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा आरोपित कसूरदार आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको र निजलाई सुपुर्दगी नगरिएकोमा आफ्नो क्षेत्राधिकार स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपाय अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

५. यदि कुनै राज्य पक्षलाई यस धाराको प्रकरण १ र २ को अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्ने क्रममा अर्को कुनै राज्य पक्षले सोही व्यवहारका सम्बन्धमा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गरिरहेको भन्ने कुराको सूचना प्राप्त भएमा वा अन्य कुनै तरिकाबाट जानकारी हुन आएमा, ती राज्यका सक्षम निकायहरूले उपयुक्तता अनुरूप आफ्ना कामहरूमा समन्वय गर्ने उद्देश्यले एकअर्का बीच परामर्श गर्नेछन् ।
६. अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सामान्य मापदण्डको विपरीत नहुने गरी, राज्य पक्षले स्थापित गरेको फौजदारी अधिकार क्षेत्रको प्रयोगलाई यो महासन्धिले अन्यथा गर्नेछैन ।

परिच्छेद- चार

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

धारा ४३

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

१. राज्य पक्षहरूले फौजदारी विषयमा यस महासन्धिको धारा ४४ देखि ५० बमोजिम सहयोग गर्नेछन् । उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो मुलुकका कानूनको अनुकूल रहेसम्म, राज्य पक्षहरूले भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित देवानी र प्रशासनिक विषयहरूको अनुसन्धान र कारवाहीमा एक अर्कालाई सहायता पुऱ्याउन विचार गर्नेछन् ।
२. अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका विषयहरूमा दोहोरो अपराधिकतालाई वाञ्छनीय ठानिएको अवस्थामा, यदि सहयोगको अपेक्षा गरिएको कसूरसँग सम्बन्धित व्यवहार दुवै राज्य पक्षका कानूनहरू अन्तर्गत फौजदारी कसूर मानिएको छ भने अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको कानूनले समान तहको कसूरमा राखे वा नराखेको वा अनुरोधकर्ता राज्यको कानूनमा कसूरलाई उही शब्दावलीबाट नामाङ्कित गरिए वा नगरिएको जेसुकै भए पनि त्यस्ता शर्तहरू पूरा भएको मानिनेछन् ।

धारा ४४

सुपुर्दगी

१. यो धारा यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूका सम्बन्धमा सुपुर्दगीको लागि अनुरोध गरिएको व्यक्ति अनुरोध गरिएको राज्यभित्र रहेको अवस्थामा लागू हुनेछ । तर सुपुर्दगीको लागि अनुरोध गरिएको कसूर अनुरोधकर्ता र अनुरोध गरिएका दुवै राज्यका आ-आफ्नो मुलुकका कानून अन्तर्गत दण्डनीय हुनु पर्नेछ ।
२. यस धाराको प्रकरण १ का प्रावधानहरूमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै राज्य पक्षले उसको कानूनले अनुमति दिएमा आफ्नो मुलुकको कानूनले दण्डनीय नभएको भए पनि यो महासन्धिबाट व्यवस्था गरिएका कसूरहरूसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई सुपुर्दगी गर्न सक्नेछ ।
३. सुपुर्दगीको लागि अनुरोध गरिएको विषयभित्र धेरै भिन्न भिन्न कसूरहरू समावेश भएको अवस्थामा कम्तीमा एउटा कसूर यस धारा अन्तर्गत सुपुर्दगीयोग्य भएमा र ती मध्ये कुनै कसूर सजायको अवधिका हिसाबले सुपुर्दगीयोग्य नभएमा पनि यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरसँग सम्बन्धित भएमा अनुरोध गरिएको राज्यले ती कसूरहरूका सम्बन्धमा पनि यो धारा लागू गर्न सक्नेछ ।
४. राज्य पक्षहरू बीच विद्यमान रहेका कुनै पनि सुपुर्दगी सन्धिहरूमा यो धारा लागू हुने कसूरहरू सुपुर्दगीयोग्य कसूरको रूपमा समावेश भएको मानिनेछ । राज्य पक्षले अब उपरान्त आफूहरू बीच सम्पन्न हुने प्रत्येक सुपुर्दगी सन्धिमा यस्ता कसूरहरू सुपुर्दगीयोग्य कसूरको रूपमा समावेश गर्ने जिम्मेवारी ग्रहण गर्दछन् । कुनै राज्य पक्षको कानूनले यसै महासन्धिलाई सुपुर्दगीको आधारको रूपमा प्रयोग गर्ने अनुमति

दिएको अवस्थामा सो राज्यले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूलाई राजनीतिक कसूर मान्नेछैन ।

५. यदि कुनै राज्य पक्षले सुपुर्दगीलाई सन्धिको आधारमा मात्र गर्न सकिने गरी सशर्त बनाएकोमा त्यस्तो सुपुर्दगी सम्भवता नभएको अर्को कुनै राज्य पक्षबाट सुपुर्दगीको अनुरोध प्राप्त गरेमा, त्यस्तो राज्यले यो धारा लागू हुने कसूरका सम्बन्धमा यसै महासन्धिलाई सुपुर्दगीको कानूनी आधारको रूपमा विचार गर्न सक्नेछ ।

६. कुनै राज्य पक्षले सुपुर्दगीलाई सन्धिको आधारमा मात्र गर्ने गरी सशर्त बनाएमा देहाय बमोजिम गर्नेछ :

(क) यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमति वा सम्मिलनको लिखत दाखिला गर्ने समयमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई यस महासन्धिका अन्य पक्षसँग सुपुर्दगी सम्बन्धी सहयोग गर्दा यसै महासन्धिलाई कानूनी आधारको रूपमा लिने वा नलिने कुराबारे सूचित गर्नेछ; र

(ख) यदि कुनै राज्य पक्षले यस महासन्धिलाई सुपुर्दगी सम्बन्धी सहयोगको कानूनी आधारको रूपमा ग्रहण नगर्ने भएमा, यो धारा लागू गर्नका लागि यो महासन्धिको अर्को राज्य पक्षसँग उपयुक्तता अनुसार सुपुर्दगी सन्धि गर्ने प्रयास गर्नेछ ।

७. सुपुर्दगी सन्धि हुनुपर्ने शर्त नराख्ने राज्य पक्षहरूले यो धारा लागू हुने कसूरहरूलाई एकआपसमा सुपुर्दगीयोग्य कसूरको रूपमा मान्यता दिनेछन् ।

८. सुपुर्दगी अनुरोध गरिने राज्यको आफ्नै कानून वा लागू हुने सुपुर्दगी सन्धिको शर्तहरूका अधीनस्थ हुनेछ जसमा, अन्य कुराका अतिरिक्त सुपुर्दगी गर्न न्यूनतम सजाय आवश्यक पर्ने शर्त र सुपुर्दगी गर्न इन्कार गर्न सक्ने आधारहरू समावेश हुनेछन् ।
९. राज्य पक्षहरूले, आफ्नो मुलुकको कानूनका अधीनमा रही, यो धारा लागू हुने कुनै पनि कसूरका सम्बन्धमा सुपुर्दगी सम्बन्धी कार्यविधि विकसित गर्ने र सो सम्बन्धमा प्रमाण सम्बन्धी व्यवस्था सरलीकृत गर्न प्रयास गर्नेछन् ।
१०. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानून र आफ्ना सुपुर्दगी सन्धिहरूको अधीनमा रही अनुरोधकर्ता राज्यको अनुरोधमा तथा सम्बद्ध परिस्थितिको अनिवार्यता र अपरिहार्यताबाट सन्तुष्ट भएमा, सुपुर्दगीको निमित्त अपेक्षा गरिएको व्यक्ति आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको भए निजलाई हिरासतमा लिने वा निजलाई सुपुर्दगीको कारवाहीमा उपस्थित गराउन अन्य समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।
११. कुनै राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र कुनै आरोपित कसूरदार फेला परेमा र त्यस्तो व्यक्ति आफ्नै देशको नागरिक भएको भन्ने एक मात्र आधारमा त्यस्तो व्यक्तिलाई सुपुर्दगी नगर्ने भएमा, सुपुर्दगी खोजिरहेको राज्य पक्षको अनुरोधमा, त्यस्तो व्यक्ति विरुद्ध अभियोजन गर्नका लागि त्यस्तो मुद्दा तत्काल सक्षम निकाय समक्ष पेश गर्नु त्यस्तो राज्य पक्षको दायित्व हुनेछ । त्यस्ता निकायहरूले आफ्नै राष्ट्रिय कानून अन्तर्गतको अन्य गम्भीर प्रकृतिको कसूरको मुद्दा सरह मानी निर्णय गर्ने र कारवाही अगाडि बढाउनेछन् । सम्बद्ध राज्य पक्षहरूले अभियोजनको प्रभावकारितालाई सुनिश्चित गर्न, खासगरी कार्यविधिगत र प्रमाण सम्बन्धी पक्षहरूमा एकअर्कालाई सहयोग गर्नेछन् ।

१२. कदाचित कुनै राज्य पक्षले आफ्नो नागरिकलाई सुपुर्दगी वा शरणको अपेक्षा गरिएको सुनुवाई वा कारवाहीको परिणामस्वरूप गरिएको सजाय भोग्नका निमित्त त्यस्तो व्यक्तिलाई आफ्नै मुलुकमा फिर्ता पठाउनुपर्ने शर्त अनुरूप सुपुर्दगी वा अन्य तरिकाले शरणागत गर्न सक्नेगरी आफ्नो मुलुकको कानूनले अनुमति प्रदान गरेकोमा र त्यस्तो राज्य पक्ष तथा त्यस्तो व्यक्तिको सुपुर्दगीको अपेक्षा गरिरहेको राज्य पक्ष सो विकल्प र अरू समुचित देखिएका शर्तमा सहमत भएमा यस्तो सशर्त सुपुर्दगी वा शरण पनि यस धाराको प्रकरण ११ मा व्यवस्थित दायित्व निर्वाहका लागि पर्याप्त हुनेछ ।
१३. यदि सजाय कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यका लागि सुपुर्दगी माग गरिएकोमा त्यसरी माग गरिएको व्यक्ति अनुरोध गरिने राज्यको नागरिक भएका कारण इन्कार गरिएको छ भने, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनले अनुमति दिएमा र त्यस्तो कानूनका आवश्यक शर्तका अनुकूल हुने गरी,
- अनुरोधकर्ता राज्यको आग्रहमा सो राज्यको आफ्नो कानून अन्तर्गत दिइएको सजाय वा त्यसको बाँकी अंश कार्यान्वयन गर्न विचार गर्नेछ ।
१४. कुनै व्यक्तिका सम्बन्धमा यो धारा लागू हुने कसूरका सन्दर्भमा कारवाही चलिरहेकोमा त्यस्तो कारवाहीका प्रत्येक चरणहरूमा सो व्यक्तिलाई निज जुन राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र छ त्यस मुलुकको कानूनबाट प्रदत्त सबै अधिकारहरू र प्रत्याभूतिहरू लगायत न्यायपूर्ण उपचारको प्रत्याभूति गरिनेछ ।
१५. यस महासन्धिको कुनै पनि कुराको व्याख्या गर्दा कुनै व्यक्तिलाई निजको लिङ्ग, जाति, धर्म, राष्ट्रियता, जातीय उत्पत्ति वा राजनीतिक विचारका आधारमा अभियोजन वा सजाय गर्ने प्रयोजनको लागि अनुरोध गरिएको हो भनी अनुरोध गरिने राज्य पक्षले

विश्वास गर्नसक्ने सारभूत आधार भएमा वा अनुरोधको पालना गर्दा उल्लिखित मध्ये कुनै आधारमा निजका प्रति पूर्वाग्रही बन्ने अवस्था भएमा सुपुर्दगी गर्ने पर्ने दायित्व रहेको भनी व्याख्या गरिनेछैन ।

१६. राज्य पक्षहरूले सम्बन्धित कसूरमा वित्तीय विषयहरू पनि समावेश भएको भन्ने एउटै आधारमा मात्र सुपुर्दगीको अनुरोधलाई इन्कार गर्नसक्ने छैनन् ।
१७. सुपुर्दगी गर्न इन्कार गर्नुपूर्व अनुरोध गरिने राज्य पक्षले अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई उपयुक्त भएसम्म आफ्नो राय प्रस्तुत गर्न पर्याप्त मौका प्रदान गर्न र आरोपसँग सम्बन्धित सूचना उपलब्ध गराउन अनुरोधकर्ता राज्यसँग परामर्श गर्नेछ ।
१८. राज्य पक्षहरूले सुपुर्दगी कार्यान्वित गर्न वा त्यसको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्न प्रयत्न गर्नेछन् ।

धारा ४५

सजाय पाएका व्यक्तिको हस्तान्तरण

राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा सजाय पाएका व्यक्तिहरूलाई कैद गर्न वा उनीहरूलाई अन्य प्रकारको स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरी तत्स्थानमै सजाय पूरा गर्नसक्ने व्यवस्था गर्न त्यस्ता व्यक्तिलाई आफ्नै क्षेत्रमा हस्तान्तरण गर्न द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्न विचार गर्न सक्ने छन् ।

धारा ४६

पारस्परिक कानूनी सहायता

१. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीमा यथासम्भव उदार रूपमा एकआपसमा पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्नेछन् ।
२. अनुरोधकर्ता राज्यमा महासन्धिको धारा २६ बमोजिम कानूनी व्यक्तिलाई उत्तरदायी बनाउन सक्ने गरी त्यस्तो कसूरको अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीमा अनुरोध गरिने राज्यका सम्बद्ध कानून, सन्धि, सम्झौता र प्रबन्ध अन्तर्गत सम्भव भएसम्म व्यापक रूपमा पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गरिनेछ ।
३. यस धारा बमोजिम पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्दा देहायका कुनै उद्देश्यका लागि गर्न सकिनेछ :-
  - (क) व्यक्तिहरूबाट प्रमाण वा बयान लिनका लागि;
  - (ख) न्यायिक लिखतहरू तामेल गराउनका लागि;
  - (ग) खानतलासी, बरामदी र रोक्का राख्ने कार्य कार्यान्वित गर्नका लागि;
  - (घ) वस्तु र स्थानको जाँचका लागि;
  - (ङ) सूचना, प्रमाणजन्य वस्तु र विशेषज्ञको मूल्याङ्कन प्रदान गर्नका लागि;
  - (च) सरकारी, बैकिङ्ग, वित्तीय, संस्थानजन्य वा व्यावसायिक अभिलेख लगायत सम्बद्ध लिखत र अभिलेखका मूल वा प्रमाणित प्रति प्रदान गर्नका लागि;

- (छ) आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, अन्य माध्यमहरू वा प्रमाणजन्य उद्देश्यका लागि अन्य चिज वस्तुहरूको पहिचान गर्ने वा पत्ता लगाउने कार्य गर्नका लागि;
- (ज) अनुरोधकर्ता राज्यमा व्यक्तिहरूको स्वैच्छिक उपस्थितिलाई सुविधाजनक बनाउनका लागि;
- (झ) अनुरोध गरिने राज्यको आफ्नो मुलुकको कानूनको प्रतिकूल नहुने अन्य कुनै पनि सहयोगका लागि;
- (ञ) यस महासन्धिको परिच्छेद पाँचका प्रावधान बमोजिम आपराधिक आर्जनको पहिचान, रोक्का र पत्ता लगाउने कार्य गर्नका लागि;
- (ट) यस महासन्धिको परिच्छेद- पाँचका प्रावधान बमोजिम सम्पत्ति फिर्ताका लागि ।
४. राज्य पक्षका सक्षम निकायहरूले आफ्नो मुलुकको कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी, पूर्व अनुरोध बेगर नै पनि अर्को राज्य पक्षको सक्षम निकायलाई फौजदारी विषयसँग सम्बन्धित त्यस्ता सूचनाहरू, जुन सूचनाले छानविन वा फौजदारी कारवाहीलाई अघि बढाउन वा सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नका लागि सहयोग पुऱ्याउन सक्छ वा यस महासन्धि बमोजिम पछिल्लो राज्यद्वारा तयार गरिएको अनुरोधको रूप लिन सक्छ भन्ने विश्वास भएमा, त्यस्ता सूचना प्रसार गर्न सक्नेछन् ।
५. यस धाराको प्रकरण ४ बमोजिम सूचना प्रसार गर्दा सूचना प्रदायक राज्यका सक्षम निकायहरू समक्ष चलिरहेको छानविन र फौजदारी कारवाहीहरूलाई प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी गरिनेछ । सूचना प्राप्त गर्ने सक्षम निकायहरूले पूर्वोक्त सूचना अस्थायी

रूपमा समेत गोप्य राख्ने वा यसको प्रयोगमा बन्देज लगाउने अनुरोधको पालना गर्नेछन् । तथापि, यसले सूचना प्राप्तकर्ता राज्य पक्षलाई आरोपित व्यक्तिलाई आफ्नो कारवाहीको क्रममा निरपराध घोषित गर्ने किसिमका सूचना सार्वजनिक गर्न रोक लगाउनेछैन । यस्तो अवस्थामा, सूचना प्राप्त गर्ने राज्य पक्षले सूचनादाता राज्य पक्षलाई त्यस्तो सूचना सार्वजनिक गर्नुपूर्व सूचित गर्नेछ र त्यस्तो अनुरोध भएमा सूचनादाता राज्य पक्षसँग परामर्श गर्नेछ । कुनै अपवाद स्वरूप पूर्व सूचना दिन सम्भव नभएमा, सूचना प्राप्त गर्ने राज्य पक्षले सूचना प्रदायक राज्य पक्षलाई बिना कुनै ढिलाई सूचना सार्वजनिक गरेको कुरा जानकारी गराउनेछ ।

६. यस धाराका प्रावधानहरूले पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी विद्यमान वा पछि लागू हुने अन्य कुनै द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धिलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा प्रभाव पार्ने छैनन् ।
७. सम्बद्ध राज्य पक्षहरू कुनै पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी सन्धिबाट बाध्यकारी नभएको अवस्थामा यस धारा अन्तर्गत गरिएका अनुरोधका सम्बन्धमा यस धाराका प्रकरण ९ देखि २९ सम्मका व्यवस्थाहरू लागू हुनेछन् । ती राज्य पक्षहरू त्यस्तो कुनै सन्धिबाट बाँधिएको अवस्था भएमा त्यस्तो सन्धिका समानान्तर प्रावधानका सट्टामा यस धाराका प्रकरण ९ देखि
- २९ सम्मका व्यवस्थाहरू लागू गर्न राज्यहरू सहमत नभएसम्म तिनै (सन्धिका) प्रावधानहरू लागू हुनेछन् । राज्य पक्षहरूलाई सहयोग प्रदान गर्ने अवस्थामा ती प्रावधानहरू लागू गर्न जोडदार रूपमा प्रोत्साहित गरिन्छ ।

८. राज्य पक्षहरूले बैंक गोप्यताको आधारमा यस धारा बमोजिमको पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्न इन्कार गर्ने छैनन् ।
९. (क) अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले दोहोरो आपराधिकताको अभाव रहेको अवस्थामा यस धारा बमोजिम सहयोगको लागि गरिएको अनुरोधको प्रत्युत्तरमा यस महासन्धिको धारा १ मा वर्णित उद्देश्यहरू लाई ध्यानमा राख्नेछ ।
- (ख) राज्य पक्षहरूले दोहोरो आपराधिकताको अभाव रहेको भन्ने आधारमा यस धारा बमोजिम सहायता प्रदान गर्न इन्कार गर्न सक्नेछन् । तथापि, अनुरोध गरिएको राज्यले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत अवधारणाहरूको अनुकूल कुनै गरी दबावमूलक कार्य समावेश नहुने गरी सहायता प्रदान गर्नेछ । कुनै अनुरोधमा अति सामान्य प्रकृतिको विषय समावेश भएको वा यो महासन्धिका अन्य प्रावधान अन्तर्गत नै अपेक्षित सहयोग वा सहायता प्राप्त हुने भएमा यस्तो सहायता गर्न इन्कार गर्न सकिनेछ ।
- (ग) प्रत्येक राज्य पक्षले दोहोरो आपराधिकताको अभाव रहेको अवस्थामा पनि यस धारा बमोजिमको सहायतालाई विस्तृत स्वरूप प्रदान गर्न सक्षम बनाउन आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्न सक्नेछ ।
१०. कुनै व्यक्ति एक राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र थुनामा रहेको वा सजाय भोगिरहेको अवस्थामा त्यस्तो व्यक्तिलाई यस महासन्धिद्वारा कसूर कायम गरिएका विषयमा अनुसन्धान वा अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीका सिलसिलामा पहिचान, साक्षी परीक्षण वा प्रमाण प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा वा अन्य सहायता प्रदान गर्ने उद्देश्यका

लागि अर्को राज्य पक्ष समक्ष उपस्थित गराउन अनुरोध गरिएकोमा, देहायका अवस्थाहरू पूरा भएको भए त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गर्न सकिनेछ :-

- (क) त्यस्तो व्यक्तिले स्वतन्त्रतापूर्वक जानकारीयुक्त सहमति दिएमा;
- (ख) दुवै राज्य पक्षका सक्षम निकायहरू आफूहरूले समुचित सम्झौता शर्तहरूको अधीनमा रही सहमत भएमा ।

११. यस धाराको प्रकरण १० को प्रयोजनका लागि :

- (क) जुन राज्य पक्ष समक्ष व्यक्ति हस्तान्तरण भएको हो सो राज्यलाई, जुन राज्यबाट त्यस्तो व्यक्ति हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्य पक्षले अन्यथा अनुरोध गरेमा वा अख्तियारी दिएमा बाहेक त्यस्तो व्यक्तिलाई हिरासतमा राख्ने अख्तियारी वा दायित्व हुनेछ ।
- (ख) जुन राज्य पक्ष समक्ष त्यस्तो व्यक्ति हस्तान्तरण भएको हो सो राज्यले, जुन राज्य पक्षबाट त्यस्तो व्यक्ति हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्यको हिरासतमा त्यस्तो व्यक्तिलाई दुवै राज्य पक्षका सक्षम निकायहरूबाट तत्काल वा अन्यथा सहमति भए बमोजिम बिना कुनै ढिलाइ फिर्ता पठाउनुपर्ने दायित्व निर्वाह गर्नेछ ।
- (ग) जुन राज्य पक्षबाट त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्यले त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरिएको राज्यबाट फर्काउनका लागि सुपर्दगीको कारवाहीको प्रारम्भ गर्न आवश्यक हुनेछैन ।

(घ) एउटा राज्य पक्षबाट अर्को राज्य पक्षमा हस्तान्तरण भई त्यस्तो व्यक्तिले हिरासतमा बसेकोमा निजले हस्तान्तरण गर्ने राज्यमा सजाय भोगे सरह त्यस्तो हिरासतमा बसेको अवधिको सजायमा छुट पाउनेछ ।

१२. जुन राज्य पक्षबाट त्यस्तो व्यक्ति यस धाराको प्रकरण १० र ११ बमोजिम हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्य सहमत नभएसम्म, त्यस्तो व्यक्ति जुनसुकै राष्ट्रियताको भए पनि, निजलाई जुन राज्यबाट हस्तान्तरण गरिएको हो, सो राज्यबाट प्रस्थान गर्नुपूर्व जुन राज्यमा त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्यमा कुनै कार्य गरेको नगरेकोमा अभियोजन गरिने, थुनिने, दण्डित गरिने वा निजको कुनै पनि वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा बन्देज लगाइने छैन ।

१३. प्रत्येक राज्य पक्षले पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी अनुरोधहरू ग्रहण गर्ने र ती अनुरोधलाई कार्यान्वित गर्ने वा कार्यान्वयन गर्ने सक्षम निकायमा पठाउने उत्तरदायित्व र अधिकार भएको एउटा केन्द्रीय निकायको व्यवस्था गर्नेछ । कुनै राज्य पक्षको पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी पृथक पद्धति रहेको कुनै खास प्रदेश वा क्षेत्र भएमा त्यस्तो राज्यले त्यस्तो प्रदेश वा क्षेत्रका लागि सोही कार्य गर्न खास केन्द्रीय निकायको व्यवस्था गर्न सक्नेछ । केन्द्रीय निकायहरूले प्राप्त अनुरोधको द्रुत र समुचित कार्यान्वयन एवं आदान-प्रदान कार्यलाई सुनिश्चित गर्नेछन् । केन्द्रीय निकायले प्राप्त अनुरोधलाई कार्यान्वयनको निम्ति सक्षम निकायमा पठाएकोमा त्यसले त्यस्तो सक्षम निकायलाई सो अनुरोधको द्रुत र समुचित कार्यान्वयनको लागि प्रोत्साहित गर्नेछ । यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमति वा सम्मिलनको लिखित दाखिला गर्ने समयमा प्रत्येक राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई यस उद्देश्यका लागि व्यवस्था गरिएको केन्द्रीय निकायका बारेमा सूचित गर्नेछ । पारस्परिक कानूनी सहायता र सो विषयका अन्य सूचना सम्बन्धी अनुरोध पठाउँदा

राज्य पक्षहरूले व्यवस्था गरेका केन्द्रीय निकायमा पठाइनेछ । राज्य पक्षको अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी यस्ता अनुरोध र सूचनाहरू कूटनैतिक माध्यम मार्फत सम्बोधित हुन र अत्यावश्यक अवस्थाहरूमा राज्य पक्षहरू मञ्जुर गरेमा यथासम्भव अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी प्रहरी सङ्गठन मार्फत प्रेषित गर्ने व्यवस्था हुनेछ ।

१४. अनुरोधहरू लिखित रूपमा वा सम्भव भएसम्म लिखित अभिलेख तयार गर्न सक्ने माध्यमको प्रयोगद्वारा अनुरोध गरिने राज्य पक्षलाई मान्य हुने भाषामा गरिनेछ, साथै त्यस्तो राज्यले आधिकारिकता स्थापित गर्न सक्ने अवस्था अनुरूप गरिनेछ । यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमति वा सम्मेलनको लिखित दाखिला गर्ने समयमा प्रत्येक राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई आफूलाई स्वीकार्य हुने भाषा वा भाषाहरू बारे सूचित गर्नेछ । अपरिहार्य अवस्था र राज्य पक्षहरूले सहमति जनाएको स्थितिमा अनुरोधहरू मौखिक रूपमा पनि गर्न सकिनेछ, तर यथासक्य छिटो त्यसलाई लिखित रूपबाट पुष्टि गरिनेछ ।

१५. पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी अनुरोधमा देहायका कुरा हुनेछन् :

(क) अनुरोध गर्ने निकायको पहिचान हुने कुरा;

(ख) अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गरिरहेको निकायको नाम र त्यसका कार्यहरू तथा अनुरोधसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीको विषयवस्तु र त्यसको प्रकृति;

(ग) न्यायिक लिखतहरू तामेल गर्ने उद्देश्यसँग सम्बन्धित अनुरोधहरू बाहेकका विषयमा सम्बद्ध तथ्यहरूको सारांश;

- (घ) अपेक्षा गरिएको सहयोगको स्वरूप र अनुरोधकर्ता राज्यले पालना गर्नुपर्ने ठानेको कुनै खास कार्यविधिको विवरण;
- (ङ) सम्भव भएसम्म सम्बद्ध व्यक्तिको पहिचान, अवस्थिति र राष्ट्रियता; र
- (च) प्रमाण, सूचना र कारवाहीको अपेक्षा गर्नुको उद्देश्य ।
१६. अनुरोध गरिने राज्य पक्षले त्यस्तो अनुरोध कार्यान्वित गर्न सक्ने भएमा वा आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप त्यस्तो अनुरोध कार्यान्वित गर्न आवश्यक पर्ने ठानेमा थप सूचनाको लागि आग्रह गर्न सक्नेछ ।
१७. कुनै अनुरोधको कार्यान्वयन गर्दा अनुरोध गरिने राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानून अनुसार र अनुरोध गरिने राज्य पक्षकै कानूनको प्रतिकूल नहुने हदसम्म र सम्भव भएसम्म अनुरोधमा उल्लिखित कार्यविधि बमोजिम कार्यान्वित गरिनेछ ।
१८. आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तसँग अनुकूल हुने तथा सम्भव भएसम्म कुनै व्यक्ति एउटा राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र रहेको र त्यस्तो व्यक्तिलाई अर्को राज्य पक्षको न्यायिक निकायद्वारा साक्षी वा विशेषज्ञका रूपमा सुनुवाई गर्नुपर्ने भएमा, पहिलो राज्य पक्षले अर्को राज्य पक्षको अनुरोधमा, सम्बन्धित व्यक्ति अनुरोधकर्ता राज्यको क्षेत्रमा वैयक्तिक रूपमा उपस्थित हुन सम्भव नभएमा वा इच्छुक नभएमा, त्यस्तो व्यक्तिको सुनुवाई दृश्य सम्मेलन (video conference) बाट सम्पन्न गर्न अनुमति दिन सक्नेछ । राज्य पक्षहरू अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको न्यायिक निकायबाट सुनुवाईको सञ्चालन गर्न र अनुरोध गरिने राज्यको न्यायिक निकायका तर्फबाट उपस्थित रही त्यस्तो सुनुवाई गर्न सहमत हुन सक्नेछन् ।

१९. अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको पूर्व सहमति बिना, अनुरोधमा उल्लेख भए भन्दा बाहेकका अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कार्यवाहीका लागि, त्यस्तो अनुरोध गरिएको राज्य पक्षद्वारा उपलब्ध गराइएका सूचना वा प्रमाण प्रसार गर्ने वा प्रयोग गर्ने छैनन् । यस प्रकरणमा उल्लेख भएका कुनै पनि कुराले अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई आफ्नो कारवाहीको सिलसिलामा कुनै अभियुक्तलाई निरपराध घोषित गर्ने किसिमका सूचना वा प्रमाण, खुलस्त गर्नबाट रोक्नेछैन । पछिल्लो अवस्थामा, अनुरोधकर्ता राज्यले खुलस्त गर्नु अगाडि अनुरोध गरिने राज्य पक्षलाई सूचित गर्नेछ र त्यसरी अनुरोध गरिएकोमा अनुरोध गरिने राज्य पक्षसँग परामर्श गर्नेछ । यदि, कुनै अपवादात्मक अवस्थामा, पूर्व सूचना सम्भव नभएमा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले अनुरोध गरिने राज्य पक्षलाई खुलस्त गरिएको विषयका बारेमा बिना कुनै ढिलाई सूचना गर्नेछ ।

२०. अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले अनुरोध गरिने राज्य पक्षसँग अनुरोध कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने हदसम्म बाहेक अनुरोधमा उल्लिखित तथ्य र सारलाई गोप्य राखिदिने अपेक्षा गर्न सक्नेछ । यदि अनुरोध गरिने राज्य पक्षले गोप्यता कायम राख्नुपर्ने शर्तको पालना गर्न नसक्ने भएमा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई तत्कालै सूचित गर्नेछ ।

२१. पारस्परिक कानूनी सहायता निम्न अवस्थामा इन्कार गर्न सकिनेछ :

(क) यसै धाराका प्रावधान अनुरूप अनुरोध गरिएको नभएमा;

(ख) अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले त्यस्तो अनुरोध कार्यान्वयन गर्दा आफ्नो सार्वभौमिकता, सुरक्षा, सार्वजनिक सुव्यवस्था वा अन्य आधारभूत हितकोप्रतिकूल हुने लागेमा;

- (ग) आपनै अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत त्यस्तै प्रकारको कुनै कसूरसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीको अधीनमा रही, अनुरोध गरिएको कार्यलाई अगाडि बढाउन अनुरोध गरिएको राज्य पक्षका निकायहरूलाई आपनै मुलुकको कानूनद्वारा निषेधित अवस्था भएमा;
- (घ) अनुरोध बमोजिम आपसी कानूनी सहायता प्रदान गर्दा अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको कानूनी पद्धति विपरीत हुन सक्ने भएमा ।
२२. राज्य पक्षहरूले सम्बन्धित कसूरमा वित्तीय विषयहरू पनि समावेश भएको भन्ने एउटै आधारमा पारस्परिक कानूनी सहायताको अनुरोधलाई इन्कार गर्न सक्ने छैनन् ।
२३. पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान नगर्नुका कारणहरू प्रदान गरिनेछ ।
२४. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले मूलतः अनुरोधका आधारमा यथासक्य छिटो पारस्परिक कानूनी सहायताको अनुरोधलाई कार्यान्वयन गर्नेछ र अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले कुनै समयावधि सुभावाव गरेको भए त्यसलाई सम्भव हुने पूर्ण हदसम्म ग्रहण गर्नेछ र त्यसका लागि कारण पनि दिइनेछ । अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले आफ्नो अनुरोधका सम्बन्धमा सन्तुष्ट हुन अनुरोध गरिएको राज्यद्वारा लिइएका उपायहरूको स्थिति र प्रगतिसँग सम्बन्धित सूचनाका लागि तर्कसङ्गत अनुरोध गर्न सक्नेछ । अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले, अनुरोधकर्ता राज्यका तर्कसङ्गत अनुरोधका सम्बन्धमा अनुरोधको स्थिति र अनुरोध अघि बढाउँदाको प्रगतिको बारे जवाफ दिनेछ । अनुरोधकर्ता राज्यलाई तदुपरान्त सहायता आवश्यक नभएमा सोको सूचना तत्कालै अनुरोध गरिएको राज्य पक्षलाई प्रदान गर्नेछ ।

२५. अनुरोध गरिएको राज्यद्वारा चलिरहेको अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीमा हस्तक्षेप पुऱ्याउने आधारमा पारस्परिक कानूनी सहायतालाई स्थगित गर्न सकिनेछ ।
२६. यस धाराको प्रकरण २१ बमोजिम इन्कार गर्नु वा प्रकरण २५ बमोजिम कार्यान्वयन कार्यलाई स्थगित गर्नुभन्दा अगाडि, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले आवश्यक सम्भन्धे अनुरूपका अवस्था र शर्तहरूका अधीनमा रही सहायता प्रदान गर्न सकिने वा नसकिने भन्ने विषयमा विचार गर्न अनुरोधकर्ता राज्य पक्षसँग परामर्श गर्नेछ । यदि अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले त्यस्ता शर्तहरूको अधीनमा रही सहायता स्वीकार गरेमा ती शर्तहरूको पालना गर्नेछ ।
२७. यस धाराको प्रकरण १२ को कार्यान्वयनको प्रतिकूल नहुने गरी, कुनै साक्षी, विशेषज्ञ वा अन्य व्यक्तिले, अनुरोधकर्ता राज्यको अनुरोधमा, अनुरोधकर्ता राज्यको क्षेत्रभित्र कारवाहीमा प्रमाण दिन वा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीमा सहयोग पुऱ्याउन सहमति प्रदान गरेमा, त्यस्तो व्यक्तिलाई, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको क्षेत्रबाट प्रस्थान गर्नु अघि, निजले सो क्षेत्रमा कुनै कार्य गरी, नगरी वा सजाय सुनाइएको अवस्थामा पनि, निजलाई अभियोजन गरिने, थुनिने, दण्डित गरिने वा निजको वैयक्तिक स्वतन्त्रता नियन्त्रित गरिने छैन । कुनै साक्षी वा विशेषज्ञ वा अन्य व्यक्तिलाई प्राप्त यस्तो सुरक्षित व्यवहार लगातार पन्ध्र दिनभन्दा बढीको समय पश्चात वा निजको उपस्थिति आवश्यक नभएको भन्ने कुराको आधिकारिक सूचना न्यायिक अधिकारीले सूचित गरेको मितिका सन्दर्भमा राज्य पक्षहरूले सहमति जनाएको समय पछि वा सो राज्य छोड्ने मौका प्रदान गरिएकोमा पनि अब त्यस्तो अनुरोधकर्ता राज्यको क्षेत्रभित्र स्वेच्छक रूपमा रहे बसेमा वा त्यस्तो मुलुकबाट बाहिर गए पनि आफ्नो स्वेच्छाले पुनः फर्केको अवस्थामा समाप्त हुनेछ ।

२८. सम्बन्धित राज्य पक्षहरूले अन्यथा सहमति जनाएको अवस्थामा बाहेक अनुरोध कार्यान्वयन सम्बन्धी साधारण खर्चहरू अनुरोध गरिएको राज्य पक्षद्वारा व्यहोरिनेछ । यदि अनुरोधका परिपालनाका लागि ठूलो वा विशेष किसिमको खर्च लागेमा वा लाग्ने भएमा सम्बन्धित राज्य पक्षहरूले अनुरोधको कार्यान्वयन कसरी गर्ने भन्ने लगायत कुन तरिकाबाट खर्च व्यहोर्ने भन्ने बारेका अवस्था र शर्तहरू सुनिश्चित गर्न परामर्श गर्नेछन् ।

२९. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले :

(क) आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम सर्वसाधारण जनतालाई उपलब्ध गराइने किसिमका आफूसँग रहेका सरकारी अभिलेख, लिखत वा सूचनाका प्रतिहरू अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई प्रदान गर्नेछ;

(ख) आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम सर्वसाधारण जनतालाई उपलब्ध नगराइने किसिमका आफूसँग रहेका कुनै सरकारी अभिलेख, लिखत वा सूचनाका प्रतिहरू उचित लागेका शर्तहरूको अधीनमा रही, आफ्नो विवेकमा, पूर्ण वा आंशिक रूपमा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई प्रदान गर्न सक्नेछ ।

३०. राज्य पक्षहरूले, यो धाराका प्रावधानहरूलाई व्यावहारिक प्रभाव दिन वा बढावा दिन र त्यसको उद्देश्य पूर्तिको लागि, आवश्यकता अनुसार द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्ने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा ४७

फौजदारी कारवाहीको स्थानान्तरण

राज्य पक्षहरूले, अभियोजनमा ध्यान केन्द्रित गर्ने दृष्टिबाट, खासगरी ती मुद्दाहरू, जसमा विभिन्न अधिकार क्षेत्रहरू समावेश भएका छन्, लाई स्थानान्तरण गर्दा समुचित न्याय सम्पादनको हित संरक्षण हुने ठानेमा, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको अभियोजनको कारवाहीलाई एक अर्को राज्यमा स्थानान्तरण गर्ने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा ४८

कानून कार्यान्वयनमा सहयोग

१. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरको प्रतिरोध गर्ने सिलसिलामा, आ-आफ्ना मुलुकका कानूनी र प्रशासनिक पद्धतिको अनुकूल हुने गरी, कानून कार्यान्वयन सम्बन्धी कार्यको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न एकअर्कासँग निकटस्थ रही सहयोग गर्नेछन् । राज्य पक्षहरूले मूलतः देहायका कार्य गर्न प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :

(क) सम्बन्धित राज्य पक्षहरूले समुचित ठानेमा अन्य फौजदारी क्रियाकलापहरूसँग सम्बन्ध राख्ने लगायत यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरका सबै पक्षहरूसँग सम्बन्धित सूचनाहरूको सुरक्षित र द्रुतदर आदान-प्रदान गर्नका लागि मार्ग प्रशस्त गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरू, एजेन्सीहरू र सेवाहरूका बीच आवश्यकता अनुसार सञ्चारका सम्पर्क-सूत्रहरू स्थापना गर्ने र तिनको अभिवृद्धि गर्ने;

- (ख) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूसँग सम्बन्धित निम्न विषयमा छानविन गर्दा अरू राज्य पक्षहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने :
- (i) त्यस्ता कसूरहरूमा संलग्न शंकास्पद व्यक्तिहरूको पहिचान, अवस्थिति र क्रियाकलापहरू वा सम्बद्ध अन्य व्यक्तिहरू रहेको स्थान,
  - (ii) त्यस्ता कसूर गरी प्राप्त गरिएको आपराधिक अर्जन वा सम्पत्तिको ओहोर-दोहोर,
  - (iii) त्यस्ता कसूर गर्दा प्रयोग गरिएका वा प्रयोग गर्ने इच्छा राखिएका सम्पत्ति, साधन र अन्य माध्यमहरूको ओहोर-दोहोर,
- (ग) विश्लेषण वा अनुसन्धानको प्रयोजनका लागि उपयुक्तता अनुसार वस्तुको आवश्यक अदत वा परिमाण उपलब्ध गराउने,
- (घ) यस महासन्धिवोट व्यवस्था गरिएका कसूर गर्न प्रयोग गरिएका गलत पहिचानका लागि प्रयोग भएका, जालसाज गरिएका, हेरफेर गरिएका वा भूट्टा लिखतहरू र लुकाउने छिपाउने सम्बन्धी क्रियाकलाप गर्ने अन्य साधनहरू लगायत खास प्रकारका साधन र तरिकाहरूसँग सम्बन्धित सूचना एक-अर्का राज्य पक्षबीच उपयुक्तता अनुरूप आदान-प्रदान गर्ने;
- (ङ) सम्बन्धित राज्य पक्षहरू बीच सम्पन्न द्विपक्षीय सम्भौता वा प्रबन्धहरूको अधीनमा रही सम्पर्क अधिकारीहरूको पदस्थापन लगायत कर्मचारी र

विशेषज्ञहरूको आदान-प्रदान अभिवृद्धि गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरू, एजेन्सीहरू र सेवाहरू बीच प्रभावकारी समन्वयको मार्ग प्रशस्त गर्ने;

(च) यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरको अग्रिम पहिचानका लागि सूचनाहरूको आदान-प्रदान गर्ने र उपयुक्त हुने प्रशासनिक तथा अन्य उपायहरूमा समन्वय कायम गर्ने ।

२. यस महासन्धिलाई प्रभावकारिता प्रदान गर्ने दृष्टिले, राज्य पक्षहरूले, आफ्ना कानून कार्यान्वयन निकायहरू बीचको प्रत्यक्ष सहयोगका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरूमा प्रवेश गर्न र पहिलेदेखि नै यसप्रकारका सम्झौता वा प्रबन्धहरू रहेकोमा तिनलाई संशोधन गर्नका लागि विचार गर्नेछन् । यसप्रकारका सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्बद्ध राज्य पक्षहरूको बीचमा नभएको अवस्थामा त्यस्ता राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूका सम्बन्धमा पारस्परिक कानून कार्यान्वयन सहयोगको आधारशिलाको रूपमा यसै महासन्धिलाई स्वीकार गर्न विचार गर्न सक्नेछन् । राज्य पक्षहरूले आफ्ना कानून कार्यान्वयन गर्ने एजेन्सीहरू बीच सहयोग अभिवृद्धि गर्न उपयुक्तता अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरू लगायत सबै सम्झौता र प्रबन्धहरूको पूर्ण सदुपयोग गर्नेछन् ।

३. आधुनिक प्रविधि प्रयोग गरी गरिएका यस महासन्धिमा समाविष्ट कसूरहरूको प्रतिकार गर्न राज्य पक्षहरूले आफ्ना साधन स्रोतले भ्याएसम्म सहयोग गर्न प्रयास गर्नेछन् ।

धारा ४९

संयुक्त अनुसन्धान

राज्य पक्षहरूले, एक वा एकभन्दा बढी राज्यहरूमा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरूका सम्बन्धमा, सम्बद्ध निकायहरूले संयुक्त अनुसन्धानात्मक निकायहरू स्थापना गर्नसक्ने गरी द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्ने विचार गर्नेछन् । यस्ता सम्झौता र प्रबन्धहरूको अभावमा, संयुक्त अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन आएमा मुद्दैपिच्छे सम्झौता गरी गर्न सकिनेछ । यस कार्यमा संलग्न राज्य पक्षहरूले जुन राज्य पक्षको क्षेत्रमा अनुसन्धान हुने हो त्यसको सार्वभौमसत्ताको पूर्ण सम्मान गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा ५०

विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, भ्रष्टाचारलाई प्रभावकारी रूपमा प्रतिरोध गर्न आफ्नै देशको कानूनी व्यवस्थाका आधारभूत सिद्धान्तहरूले अनुमति दिएको हदसम्म र आफ्नै मुलुकको कानूनले निर्धारित गरेका शर्तहरू अनुरूप, आवश्यकता अनुसार, आफ्नो साधन स्रोतले भ्याएसम्म, आफ्ना सक्षम निकायहरूद्वारा नियन्त्रित आपूर्तिको समुचित प्रयोगका लागि र उपयुक्त लागेमा आफ्नो क्षेत्रभित्र विद्युतीय वा अन्य किसिमका सुराकी र गुप्त कारवाही जस्ता अन्य विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरू तथा ती प्रविधिबाट प्राप्त प्रमाणहरूलाई अदालतमा ग्रहणयोग्य बनाउन अनुमति प्रदान गर्ने छ ।
२. राज्य पक्षहरूलाई यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूको अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले आवश्यकता अनुसार, अन्तर्राष्ट्रिय तहमा सहयोग कायम गर्ने सन्दर्भमा, विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरू प्रयोगमा ल्याउन समुचित द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय

सम्भौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्न प्रोत्साहित गरिएको छ । यस्ता सम्भौता वा प्रबन्धहरू राज्यहरूको सार्वभौमिक समानताको सिद्धान्तको पूर्ण पालना हुने गरी सम्पन्न हुनेछन् र लागू गरिनेछन् तथा त्यस्ता सम्भौता र प्रबन्धहरूका व्यवस्थाहरूको अनिवार्य रूपमा पालना गरिनेछ ।

३. यस धाराको प्रकरण २ मा व्यवस्था गरिएका सम्भौता वा प्रबन्धहरूको अभाव रहेको अवस्थामा, अन्तर्राष्ट्रिय तहमा यस्ता विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरूको प्रयोग सम्बन्धी निर्णय गर्नुपर्दा मुद्दैपिच्छे अलग-अलग गरिनेछ र आवश्यक भएमा, सम्बन्धित राज्य पक्षहरूद्वारा वित्तीय प्रबन्ध र अधिकार क्षेत्रको प्रयोगसँग सम्बन्धित विषयलाई पनि ध्यानमा राख्न सकिनेछ ।

४. अन्तर्राष्ट्रिय तहमा नियन्त्रित आपूर्तिको उपयोग सम्बन्धी निर्णयभित्र सम्बन्धित राज्य पक्षको सहमतिमा वस्तु वा रकमलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा हटाउन वा स्थानान्तरण गर्न वा यथावत राख्नका लागि रोक्ने र अनुमति दिने जस्ता पद्धतिहरू समावेश हुन सक्नेछन् ।

परिच्छेद- पाँच

सम्पत्ति फिर्ता

धारा ५१

सामान्य प्रावधान

यस परिच्छेद बमोजिम सम्पत्ति फिर्ता गर्ने कार्य यस महासन्धिको आधारभूत सिद्धान्त हो र राज्य पक्षहरूले यस सम्बन्धमा एक-अर्कालाई अधिकाधिक मात्रामा सहयोग र सहायता प्रदान गर्नेछन् ।

धारा ५२

आपराधिक आर्जनको हस्तान्तरणको रोकथाम र खोजपडताल

१. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिको धारा १४ को प्रतिकूल नहुने गरी, आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप हुने गरी, आवश्यकता अनुसार आफ्नो क्षेत्रभित्रका वित्तीय संस्थाहरूले उच्च-मूल्यका-खातामा जम्मा गरिएको रकमका लाभ प्राप्तकर्ता मालिकको पहिचान गर्न समुचित कदम चाल्न र महत्वपूर्ण सार्वजनिक कार्यमा संलग्न रहेका वा रहिरहेका व्यक्ति आफैँ वा निजका तर्फबाट र तिनीहरूका परिवारका सदस्यहरू एवं निकटस्थ व्यक्तिहरूद्वारा खोलिएका वा कायम राखिएका खाताहरूको व्यापक जाँचपडताल गर्न एवं ग्राहकहरूको पहिचान सुनिश्चित गर्न आवश्यक पर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस्ता व्यापक जाँचपडताल सक्षम निकायहरूलाई सूचित गर्ने उद्देश्यका लागि शंकास्पद कारोवारहरू पत्ता लगाउने किसिमले तर्कसङ्गत रूपमा तर्जुमा गरिनेछ र त्यसलाई कुनै वैधानिक ग्राहकसँग व्यवसाय गर्न वित्तीय संस्थाहरूलाई निरुत्साहित गर्ने वा वञ्चित गर्ने गरी व्याख्या गर्न हुँदैन ।
२. यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका उपायहरूलाई लागू गर्ने कुरालाई सरलीकृत गर्न प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम र सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध गठित क्षेत्रीय, अन्तरक्षेत्रीय र बहुपक्षीय सङ्गठनहरूका सान्दर्भिक प्रयासहरूबाट परित् रही निम्न कार्य गर्नेछ :

(क) आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका वित्तीय संस्थाहरूबाट कस्ता प्रकारका प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्तिहरूका खाताहरू माथि व्यापक जाँचपडतालको अपेक्षा गरिएको हो सो विषय, खास किसिमबाट ध्यान दिनुपर्ने खाता र कारोवारको किसिम तथा सम्बन्धित खाताका सम्बन्धमा खाता खोल्ने, कायम राख्ने र

अभिलेख राखने समुचित उपायहरू सम्बन्धी विषयमा सुझावहरू जारी गर्ने कार्य; र

(ख) अर्को राज्य पक्षको अनुरोधमा वा आफ्नै प्रयासमा, वित्तीय संस्थाहरूले अन्यथा पहिचान गरेका प्राकृतिक र कानूनी व्यक्तिहरूका अतिरिक्त वित्तीय संस्थाहरूका खाताहरूको व्यापक जाँचपडतालको अपेक्षा गरिएको हो सो सम्बन्धमा उपयुक्तता बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका वित्तीय संस्थाहरूलाई सूचित गर्ने कार्य;

३. यस धाराको प्रकरण २ (क) का सन्दर्भमा, प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त समयावधिभर आफ्ना वित्तीय संस्थाहरूले यसै धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख भएका व्यक्तिहरू संलग्न रहेका खाताहरू र कारोवारहरूका पर्याप्त अभिलेखहरू राख्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्, जसबाट कम्तीमा पनि ग्राहकको पहिचानसँग सम्बन्धित सूचना लगायत लाभ प्राप्तकर्ता मालिकका सूचनाहरू राखिराख्ने भन्ने कुरा सुनिश्चित हुने छ ।

४. यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूसँग सम्बन्धित आपराधिक आर्जन हस्तान्तरण गर्ने कार्य रोक्ने र पत्ता लगाउने उद्देश्यले प्रत्येक राज्य पक्षले, भौतिक उपस्थिति नभएका र नियमन गरिएका वित्तीय समूहसँग सम्बन्धन नभएका बैंकहरू स्थापना गर्न रोक लगाउन, आफ्ना नियमनकर्ता र नियन्त्रण गर्ने निकायहरूको मद्दतबाट समुचित र प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यसको अलावा राज्य पक्षहरूले ती संस्थाहरू, जसले भौतिक उपस्थिति नभएका र नियमन गरिएका वित्तीय समूहसँग सम्बन्धन नभएका बैंकहरूलाई आफ्नो खाता प्रयोग गर्न दिन्छन्, तिनीहरूलाई यस्ता संस्थासँग समानान्तर बैकिङ्ग सम्बन्धमा प्रवेश गर्न वा त्यस्तो सम्बन्ध कायम गर्न

नदिन र विदेशी वित्तीय संस्थासँग सम्बन्ध कायम गर्ने कुरा विरुद्ध चनाखो राख्न आफ्ना वित्तीय संस्थाहरूलाई शर्त तोक्नेतर्फ विचार गर्न सक्नेछन् ।

५. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम सार्वजनिक अधिकारीहरूले प्रभावकारी रूपमा वित्तीय अवस्था सार्वजनिक गर्ने पद्धति स्थापना गर्ने र त्यसको पालना नगरेमा समुचित सजायको व्यवस्था गर्नेछ । प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको अनुसन्धान गर्न, त्यसको दावी गर्न र आपराधिक आर्जन फिर्ता प्राप्त गर्न अरू राज्य पक्षका सक्षम निकायसँग सूचना आदान-प्रदान गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई अनुमति प्रदान गर्ने आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्न पनि विचार गर्नेछ ।

६. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम, विदेशमा रहेका वित्तीय खातामा सरोकार राख्ने वा हस्ताक्षर गर्ने वा अन्य अख्तियारी राख्ने उपयुक्त सार्वजनिक पदाधिकारीहरूले त्यस्तो खातासँगको सम्बन्ध बारे उपयुक्त निकायलाई सूचित गर्न र त्यस्ता खाता सम्बन्धी उपयुक्त अभिलेख राख्न आवश्यकता अनुरूप व्यवस्था गर्ने उपाय अवलम्बन गर्न विचार गर्नेछ । यस्तो उपायले सो परिपालना नगर्नेलाई समुचित सजायको व्यवस्था समेत गर्नेछ ।

धारा ५३

सम्पत्ति प्रत्यक्ष रूपमा फिर्ता गर्ने सम्बन्धी उपायहरू

प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप :

(क) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरहरू गरी आर्जन गरिएको सम्पत्तिमा हक वा स्वामित्व स्थापित गर्न आफ्ना अदालतमा देवानी मुद्दा दायर गर्न अर्को राज्यलाई आवश्यकता अनुसार अनुमति प्रदान गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ;

- (ख) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूर गर्नेबाट त्यस्तो कसूरबाट पुऱ्याइएको हानि नोक्सानी सम्बन्धमा अर्को राज्य पक्षलाई क्षतिपूर्ति वा नोक्सानी भराउन आदेश दिन आवश्यकता अनुसार आफ्ना अदालतहरूलाई अनुमति प्रदान गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ; र
- (ग) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूर गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति माथि वैधानिक स्वामित्वको दावी गर्न अर्को राज्य पक्षलाई मान्यता दिनका लागि, जफत सम्बन्धी निर्णयको सिलसिलामा अदालत वा सक्षम निकायहरूलाई आवश्यकता अनुसार अनुमति प्रदान गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

धारा ५४

जफत सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमार्फत सम्पत्ति फिर्ता

सम्बन्धी संयन्त्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम हुने गरी, यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूर गरी आर्जन गरिएको वा त्यसमा समावेश गरिएको सम्पत्तिका सम्बन्धमा यस महासन्धिको धारा ५५ बमोजिम पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्दा :

- (क) अर्को राज्य पक्षको अदालतद्वारा जारी गरिएको जफत सम्बन्धी आदेशलाई कार्यान्वित गर्न आफ्ना सक्षम निकायलाई अनुमति दिन आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ;

- (ख) आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा, विदेशी उत्पत्तिको कुनै सम्पत्ति सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको न्यायिक कारवाही गर्ने क्रममा जफतको आदेश जारी गर्न वा आफ्नै अधिकार क्षेत्रभित्रको हुनसक्ने अन्य कुनै कसूरका सम्बन्धमा वा आफ्नै मुलुकको कानूनद्वारा अख्तियारी प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूपका उपाय अवलम्बन गर्नेछ; र
- (ग) मृत्यु भएको, पलायन भएको, अनुपस्थित रहेको वा अन्य कुनै समुचित अवस्थामा कसूरदारलाई अभियोजन गर्न नसकिने भएमा दोषी ठहर नभएको भए पनि त्यस्तो सम्पत्ति जफत गर्न अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्ने विचार गर्नेछ ।
२. आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिको धारा ५५ को प्रकरण २ बमोजिम अनुरोध गरिएको पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्दा :
- (क) अनुरोधकर्ता राज्यको अदालत वा सक्षम निकायले जारी गरेको रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने आदेशमा अनुरोध गरिएको राज्यलाई रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने कार्य गर्न पर्याप्त आधारहरू छन् र यस धाराको प्रकरण १ (क) को उद्देश्यका लागि त्यस्तो सम्पत्तिलाई अन्ततः जफत गरिनेछ भनी विश्वास गर्न सकिने तर्कसङ्गत आधार भएमा आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई त्यस्तो सम्पत्ति रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने बारे अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूप उपाय अवलम्बन गर्नेछ,
- (ख) सम्पत्ति रोकका राख्ने वा बरामद गर्न गरिएको अनुरोधमा पर्याप्त आधार भएको र यस धाराको प्रकरण १ (क) को प्रयोजनका लागि त्यस्तो सम्पत्ति अन्ततः जफत गर्न सकिनेछ भनी विश्वास गर्ने तर्कसङ्गत आधार भएको भनी

अनुरोध गरिने राज्यलाई विश्वास दिलाएमा आफ्नो सक्षम निकायहरूलाई त्यस्तो सम्पत्ति रोक्का राख्ने वा बरामद गर्ने बारे अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुसार उपाय अवलम्बन गर्नेछ; र

- (ग) वैदेशिक गिरफ्तारी वा सम्पत्ति आर्जन सम्बन्धी फौजदारी आरोपजस्ता आधारमा यस्तो सम्पत्ति जफत गर्नका लागि संरक्षण गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई अनुमति प्रदान गर्न थप उपायहरू अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्नेछ ।

धारा ५५

जफतको प्रयोजनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

१. यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा अधिकार क्षेत्र भएको कुनै राज्य पक्षले यसै महासन्धिको धारा ३१ को प्रकरण १ मा उल्लेख भए बमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन वा अन्य माध्यमहरूको जफत सम्बन्धमा क्षेत्राधिकार भएको अर्को कुनै राज्य पक्षबाट अनुरोध प्राप्त गरेमा आफ्नो मुलुकको कानूनी पद्धति बमोजिम हुने गरी अनुरूप सम्भव भएको हदसम्म देहायका कार्यहरू गर्नेछ :

- (क) जफतको आदेश प्राप्त गर्ने उद्देश्यका लागि आफ्ना सक्षम निकाय समक्ष अनुरोध गर्ने र त्यस्तो आदेश प्रदान गरिएकोमा त्यसलाई कार्यान्वित गर्ने; वा

- (ख) यस महासन्धिको धारा ३१ को प्रकरण १ र धारा ५४ को प्रकरण १ (क) अनुसार अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको क्षेत्रभित्रको अदालतद्वारा जारी गरिएको जफत सम्बन्धी आदेश यदि अनुरोध गरिएको राज्यको क्षेत्रभित्र रहेको धारा

३१ को प्रकरण १ मा उल्लिखित आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन वा अन्य माध्यमसँग सम्बन्धित भएमा अनुरोध गरिएको हदसम्म त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले आफ्ना सक्षम निकाय समक्ष पेश गर्ने ।

२. यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएको कुनै कसूरसँग सम्बन्धित विषयमा आफ्नो अधिकार क्षेत्र भएमा अर्को राज्य पक्षले गरेको अनुरोधका सिलसिलामा, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले, यस धाराको प्रकरण १ अन्तर्गत गरिएको अनुरोध बमोजिम वा अनुरोधकर्ता राज्यबाट गरिने वास्तविक जफतको आदेश सम्बन्धी प्रयोजनका लागि यो महासन्धिको धारा ३१ को प्रकरण १ मा उल्लिखित आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन वा माध्यमहरूको पहिचान गर्न, पत्ता लगाउन र रोक्का राख्न वा बरामद गर्न अनुरोध गरिएको राज्यले आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

३. यस महासन्धिका धारा ४६ का प्रावधानहरू यस धाराका सम्बन्धमा पनि आवश्यक हेरफेरसहित लागू हुनेछन् । धारा ४६ को प्रकरण १५ मा व्यवस्था गरिएका सूचनाको अलावा यस धारा बमोजिम गरिएको अनुरोधमा देहायका कुराहरू रहनेछन् :

(क) यस धाराको प्रकरण १ (क) सँग सम्बन्धित अनुरोधको हकमा, जफत गर्न भनिएको सम्पत्तिको सम्भव भएसम्म त्यसको अवस्थिति र सान्दर्भिक भएमा त्यस्तो सम्पत्तिको अनुमानित मूल्य र अनुरोध गरिएको राज्यलाई उसको आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम आदेश प्राप्त गर्न पर्याप्त हुने भनी अनुरोधकर्ता राज्यले विश्वास गरेका तथ्यहरूको विवरण लगायतका कुराहरू;

(ख) यस धाराको प्रकरण १ (ख) सँग सम्बन्धित अनुरोधको हकमा, अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले आधार बनाएको जफत सम्बन्धी आदेशको कानून बमोजिम

स्वीकार्य हुने प्रति, त्यस्तो आदेश कार्यान्वयनका लागि अनुरोध गरिएका तथ्य र सूचनाहरूको विवरण, वास्तविक तैस्रो पक्षलाई पर्याप्त सूचना प्रदान गर्न अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले अवलम्बन गरेका उपायहरू उल्लेख भएको विवरण र उचित प्रक्रियाको सुनिश्चितता र जफत गर्ने आदेश अन्तिम भएको भन्ने विवरण सम्बन्धी कुराहरू;

(ग) यस धाराको प्रकरण २ सँग सम्बन्धित अनुरोधको हकमा, अनुरोधकर्ता राज्यले भर गरेका तथ्यहरूको विवरण एकतबतभभलत० र अनुरोध गरिएका कार्यहरूको विवरण (description) र उपलब्ध भएसम्म अनुरोधमा आधारित रहेको आदेशको कानून बमोजिम स्वीकार्य हुने प्रति सम्बन्धी कुराहरू ।

४. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ र २ बमोजिम निर्णय वा कार्य गर्दा आफ्नो मुलुकको कानूनका प्रावधान र त्यसका कार्यविधिगत नियमहरू वा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षका लागि बन्धनकारी हुने द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध बमोजिम तथा त्यसको अधीनमा रही सोही बमोजिम गरिनेछ ।

५. प्रत्येक राज्य पक्षले यो धारालाई प्रभावित गर्ने कानून तथा नियमहरू र त्यस्ता कानून तथा नियममा तदुपरान्त भएका परिवर्तनहरू वा तिनको विवरण सम्बन्धी प्रति संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई उपलब्ध गराउनेछ ।

६. यदि कुनै राज्य पक्षले यस धाराका प्रकरण १ र २ मा उल्लिखित उपायहरूलाई सम्बन्धित सन्धिमा सशर्त रूपमा ग्रहण गर्ने गरी चयन गरेमा त्यस्तो राज्य पक्षले यस महासन्धिलाई आवश्यक र पर्याप्त सन्धिको आधारको रूपमा विचार गर्नेछ ।

७. यदि अनुरोध गरिएको राज्यलाई पर्याप्त मात्रामा र समयमै प्रमाण प्राप्त नभएमा वा सम्पत्तिको मूल्य मामूली भएमा यस धारा बमोजिमको सहयोग गर्न इन्कार गर्न वा अस्थायी उपायहरूलाई हटाउन पनि सकिनेछ ।
८. यस धारा बमोजिम कुनै अस्थायी उपायलाई हटाउनुपूर्व अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले सम्भव भएसम्म अनुरोधकर्ता राज्यलाई उपायलाई निरन्तरता दिने पक्षमा आफ्ना कारण प्रस्तुत गर्न मौका प्रदान गर्नेछ ।
९. यस धाराका प्रावधानहरूलाई वास्तविक तैसो पक्षको अधिकारलाई मर्का पर्ने गरी व्याख्या गरिने छैन ।

धारा ५६

विशेष सहयोग

यदि यस महासन्धि अनुसारका अपराधिक आर्जनहरूको बारेको सूचना दिनाले अर्को राज्य पक्षलाई अनुसन्धान, अभियोजन अथवा कानूनी प्रक्रिया प्रारम्भ गर्न वा तालीम गर्न मद्दत पुग्ने लागेमा वा उक्त राज्य पक्षले यस महासन्धिको यस परिच्छेद बमोजिम सोको लागि अनुरोध गर्न सक्ने लागेमा आफ्नो मुलुकको कानूनको विपरीत नहुने गरी प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो अनुसन्धान, अभियोजन र कानूनी प्रक्रिया माथि प्रतिकूल असर नपर्ने गरी सो महासन्धिको पक्ष भएको अर्को राज्यलाई पूर्व अनुरोध बिना नै उपलब्ध गराउने बारे उपायहरू अवलम्बन गर्न प्रयास गर्नेछ ।

धारा ५७

सम्पत्ति फिर्ता र बन्दोवस्ती

१. यस महासन्धिको धारा ३१ वा ५५ बमोजिम राज्य पक्षले जफत गरेको सम्पत्ति, सो राज्य पक्षले, यस महासन्धि र आफ्नै मुलुकको कानून अनुसार, यस धाराको प्रकरण ३ बमोजिम, यसको पूर्ववत् वैध स्वामीलाई फिर्ता गर्ने लगायतको बन्दोवस्ती गर्ने छ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, वास्तविक तैस्रो पक्षका अधिकारहरूलाई ध्यानमा राख्दै, यस महासन्धि अनुरूप अर्को राज्य पक्षद्वारा गरिएको अनुरोधका सन्दर्भमा कार्य गर्दा जफत गरिएको सम्पत्ति फिर्ता गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई सबल तुल्याउन आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्ने छ ।
३. यस महासन्धिको धारा ४६ र ५५ तथा यसै धाराको प्रकरण १ र २ बमोजिम अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले देहाय बमोजिम गर्ने छ :
  - (क) यस महासन्धिको धारा १७ र २३ मा उल्लेख भए बमोजिम सार्वजनिक कोषको हिनामिना वा हिनामिना गरिएको सार्वजनिक कोषको शुद्धीकरण सम्बन्धी विषयमा जफत सम्बन्धी कार्य धारा ५५ अनुसार र अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको अन्तिम निर्णयका आधारमा कार्यान्वित गरिएको भए (जुन शर्त अनुरोध गरिएको राज्य पक्षबाट परित्याग गर्न सकिन्छ) त्यस्तो जफत गरिएको सम्पत्ति अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई फिर्ता गर्ने;

- (ख) यस महासन्धिभिन्न उल्लेख गरिएका अन्य कसूरसँग सम्बन्धित आर्जनका विषयमा, जफत सम्बन्धी कार्य यस महासन्धिको धारा ५५ अनुसार र अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको अन्तिम निर्णयको आधारमा कार्यान्वित गरिएको भए, साथै अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले जफत गरिएको सम्पत्तिको पूर्व स्वामित्व तर्कसङ्गत रूपमा स्थापित गर्दछ भने अथवा जब अनुरोध गरिएको राज्यले अनुरोधकर्ता राज्यलाई जफत गरिएको सम्पत्ति फिर्ता गर्ने आधारको रूपमा नोक्सानीलाई मान्यता दिन्छ भने, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षबाट कुनै शर्तलाई परित्याग गर्न सकिने भए, जफत गरिएको सम्पत्ति अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई फिर्ता गर्ने;
- (ग) बाँकी अन्य सबै विषयका हकमा जफत गरिएको सम्पत्ति त्यसको पूर्ववत वैधानिक स्वामीलाई फिर्ता गरी वा कसूरका पीडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिई अनुरोधकर्ता राज्यमा त्यस्तो सम्पत्ति फिर्ता गर्न उच्च प्राथमिकता प्रदान गर्ने छ ।
४. राज्य पक्षले अन्यथा निर्णय नभएको अवस्थामा अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले यस धारा बमोजिम जफत गरिएको सम्पत्ति फिर्ता वा बन्दोवस्त गर्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गर्ने क्रममा वास्तवमा लागेको तर्कसङ्गत खर्च उपयुक्तता अनुसार कट्टा गर्न सक्नेछ ।
५. राज्य पक्षहरूले जफत गरिएको सम्पत्तिको अन्तिम बन्दोवस्तीका लागि मुद्दैपिच्छे विचार गर्ने गरी सम्भोगिता गर्न वा पारस्परिक रूपमा स्वीकार्य हुने प्रबन्धहरू गर्न उपयुक्तता अनुसार विशेष ढङ्गले विचार गर्न सक्नेछन् ।

धारा ५८

वित्तीय निगरानी एकाई

राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका अपराधिक आर्जनहरूको स्थानान्तरणलाई नियन्त्रित गर्न र प्रतिरोध गर्न तथा त्यस्ता आर्जन फिर्ता गर्ने उपाय र तरिकाको प्रवर्द्धन गर्न एक-आपसमा सहयोग गर्नेछन् तथा त्यस प्रयोजनका लागि शंकास्पद वित्तीय कारोबार बारे सक्षम निकायहरूलाई सूचित गर्नका लागि सूचना प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र प्रवाह गर्ने जिम्मेवारीसहितको वित्तीय निगरानी एकाई स्थापना गर्नेतर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा ५९

द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्झौता र प्रबन्धहरू

राज्य पक्षहरूले महासन्धिको यस परिच्छेद बमोजिम ग्रहण गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धिका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्न विचार गर्ने छन्

परिच्छेद- छ

प्राविधिक सहायता र सूचना आदान-प्रदान

धारा ६०

तालीम र प्राविधिक सहायता

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, आवश्यकता अनुसार, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने र प्रतिरोध गर्ने जिम्मेवारी पाएका आफ्ना कर्मचारीलाई दिइने विशेष तालीम कार्यक्रमहरूको शुरुवात, विकास वा सुधार गर्नेछ । यस्ता तालीम कार्यक्रमहरूले अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका क्षेत्रहरूमा ध्यान दिनसक्ने छन् :

- (क) प्रमाण संकलन र अनुसन्धानमूलक पद्धतिहरूको उपयोगिता लगायत बभ्रुष्टाचार नियन्त्रण गर्ने, पत्ता लगाउने, अनुसन्धान गर्ने, दण्ड दिने र नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपायहरू;
- (ख) भ्रष्टाचार विरुद्धको रणनीतिक नीतिको विकास र योजना निर्माण क्षमता वृद्धि;
- (ग) यस महासन्धिको शर्त पूर्ति गर्ने गरी पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी अनुरोधहरू तयार गर्ने सक्षम निकायहरूको तालीम;
- (घ) सार्वजनिक खरिद बिक्री र निजी क्षेत्र लगायतका संस्थाहरू, सार्वजनिक सेवा व्यवस्थापन र सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन तथा सबलीकरण;
- (ङ) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको स्थानान्तरणलाई नियन्त्रण गर्ने र प्रतिरोध गर्ने र त्यस्ता आर्जन फिर्ता गर्ने सम्बन्धमा;
- (च) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको स्थानान्तरण, पत्ता लगाउने र रोक्का राख्ने सम्बन्धमा;
- (छ) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको ओहोर-दोहोर माथि निगरानी राख्ने र स्थानान्तरणका तरिका एवं यस्ता आर्जनलाई लुकाउने वा पहिचान बदल्ने तरिका;
- (ज) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरू फिर्ता गराउन मार्ग प्रशस्त गर्ने समुचित र प्रभावकारी कानूनी र प्रशासनिक संयन्त्र तथा पद्धति;

(भ) न्यायिक निकायहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने, पीडित र साक्षीहरूको सुरक्षाको लागि प्रयोग हुने पद्धति; र

(ब) राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी विषय र भाषामा तालीम ।

२. राज्य पक्षहरूले, मूलतः यसै धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित क्षेत्रहरूमा भौतिक समर्थन र तालीम लगायत भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्ने उनीहरूका योजना र कार्यक्रमहरूलाई फाइदा पुऱ्याउने गरी तथा सुपुर्दगी र पारस्परिक कानूनी सहायताका क्षेत्रमा राज्य पक्षहरू बीचको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगलाई सरलीकृत तुल्याउने गरी सम्बद्ध अनुभव र विशिष्टीकृत ज्ञानको पारस्परिक आदान-प्रदान र सहयोग तथा तालीम सम्बन्धी विषयमा आ-आफ्नो क्षमता अनुसार, खासगरी विकासोन्मुख मुलुकहरूलाई लाभदायक हुने गरी एक-अर्कालाई व्यापक मात्रामा प्राविधिक सहायता प्रदान गर्न विचार गर्नेछन् ।
३. राज्य पक्षहरूले, अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरूमा र सम्बन्धित द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्भौता वा प्रबन्धहरूमा कार्यान्वयन र तालीम सम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई बढावा दिने प्रयासहरूलाई आवश्यकता अनुसार सबलीकरण गर्नेछन् ।
४. राज्य पक्षहरूले भ्रष्टाचारलाई प्रतिरोध गर्न सक्षम निकाय र समाजको सहभागितामा रणनीति र कार्ययोजनाहरू विकसित गर्ने उद्देश्यले आ-आफ्ना मुलुकमा भ्रष्टाचारका किसिम, कारण, प्रभाव र मूल्यसँग सम्बन्धित मूल्याङ्कन, अध्ययन र अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा अनुरोधका आधारमा एक- अर्कालाई सहायता गर्न विचार गर्नेछन् ।

५. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका अपराधिक आर्जनहरू फिर्ता गर्ने कार्यलाई सरलीकृत गर्नका लागि सो उद्देश्य प्राप्तिको निम्ति मद्दत पुऱ्याउन सक्ने विशेषज्ञहरूको नाम एक-अर्कालाई प्रदान गर्ने कार्यमा सहयोग गर्न सक्नेछन् ।
६. राज्य पक्षहरूले विकासोन्मुख मुलुक र संक्रमणकालीन अर्थव्यवस्था भएका मुलुकका विशेष समस्या र आवश्यकताहरू लगायत सहयोग, प्राविधिक सहायता अभिवृद्धि तथा आपसी सरोकारका समस्याहरू माथिको छलफललाई प्रोत्साहित गर्ने उपक्षेत्रीय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनहरूको उपयोग सम्बन्धमा विचार गर्नेछन् ।
७. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिलाई प्राविधिक सहायता कार्यक्रम र परियोजना मार्फत कार्यरूप दिन विकासोन्मुख देश र संक्रमणकालीन अर्थव्यवस्था भएका मुलुकहरूका प्रयासहरूलाई वित्तीय रूपमा मद्दत पुऱ्याउने उद्देश्यले स्वैच्छिक संयन्त्र स्थापना गर्न विचार गर्नेछन् ।
८. प्रत्येक राज्य पक्षले यो महासन्धि कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले विकासोन्मुख मुलुकहरूका कार्यक्रम र परियोजनाहरूलाई लागू औषध र अपराध सम्बन्ध संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय कार्यालय मार्फत संवर्द्धन गर्न सो कार्यालयलाई स्वैच्छिक रूपमा योगदान दिन विचार गर्नेछन् ।

धारा ६१

भ्रष्टाचार सम्बन्धी सूचना संकलन, आदान-प्रदान र विश्लेषण

१. प्रत्येक राज्य पक्षले विशेषज्ञहरूको परामर्शमा आफ्नो क्षेत्रभित्रको भ्रष्टाचारको प्रवृत्ति लगायत भ्रष्टाचारको अपराध गरिने परिस्थितिको विश्लेषण गर्न विचार गर्नेछ ।
२. राज्य पक्षहरूले एक-आपसमा अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय सङ्गठनहरू मार्फत, सम्भव भएसम्म, समान परिभाषा, मापदण्ड र कार्यपद्धति लगायत भ्रष्टाचार नियन्त्रण र प्रतिरोध गर्न आदर्श व्यवहार विकसित गर्ने उद्देश्यले तथ्याङ्कहरू, भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित विश्लेषणात्मक विशेषज्ञता र सूचनाहरू विकसित गर्ने र हिस्सेदार बन्नेतर्फ विचार गर्नेछन् ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचारलाई प्रतिरोध गर्न वास्तविक उपायहरू र आफ्ना नीतिहरूको निरीक्षण गर्न र तिनको प्रभावकारिता एवं दक्षताको मूल्याङ्कन गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा ६२

अन्य उपायहरू : आर्थिक विकास र प्राविधिक

सहायताद्वारा महासन्धिको कार्यान्वयन

१. राज्य पक्षहरूले आम समुदायमा र विशेषतः दिगो विकासमा पर्ने भ्रष्टाचारका नकारात्मक असरहरूलाई ध्यानमा राख्दै, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका माध्यमबाट, सम्भव भएसम्म यो महासन्धिलाई अधिकतम रूपमा कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

२. राज्य पक्षहरूले आपसी एवं अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरूको समन्वयमा सम्भव भएसम्म देहायका कार्यहरू गर्न ठोस प्रयासहरू गर्नेछन् :

(क) भ्रष्टाचारको निवारण तथा प्रतिरोध गर्नका लागि विकासोन्मुख मुलुकको क्षमता वृद्धि गर्ने उद्देश्यले त्यस्ता मुलुकहरूसँग विभिन्न तहमा सहयोग अभिवृद्धि गर्ने;

(ख) विकासोन्मुख मुलुकहरूलाई प्रभावकारी रूपमा भ्रष्टाचार निवारण र प्रतिरोध गर्न तथा ती मुलुकहरूलाई यस महासन्धिको सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्ने कुरामा मद्दत पुऱ्याउने प्रयासमा टेवा पुऱ्याउन वित्तीय र वस्तुगत सहायता अभिवृद्धि गर्ने

(ग) विकासोन्मुख र संक्रमणकालीन अर्थव्यवस्था भएका मुलुकहरूलाई यस महासन्धिको कार्यान्वयनका निम्ति आवश्यक पर्ने प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने । यस प्रयोजनका लागि राज्य पक्षहरूले मूलतः यसै उद्देश्यको लागि व्यवस्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आर्थिक व्यवस्था सम्बन्धी संयन्त्रको तोकिएको खातामा पर्याप्त र नियमित रूपमा स्वैच्छिक योगदान दिन प्रयास गर्नेछन् । राज्य पक्षहरूले, आफ्नो मुलुकको कानून र यस महासन्धिका प्रावधानहरू बमोजिम जफत गरेको अपराधिक आर्जनका सापेक्षिक मूल्य वा सम्पत्तिको निश्चित प्रतिशत रकम सो खातामा योगदान दिन विशेष ध्यान दिन पनि सक्नेछन् ।

(घ) यस महासन्धिका उद्देश्य परिपूर्तिका लागि विकासोन्मुख मुलुकहरूलाई सहयोग गर्नका लागि उनीहरूलाई यस धारा बमोजिमका प्रयासहरू, मूलतः थप तालीम

कार्यक्रमहरू वा आधुनिक साधन प्रदान गर्ने कार्यमा उपयुक्तता अनुसार संलग्न गराउन अरू राज्यहरू र वित्तीय संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित र प्रेरित गर्ने छ ।

३. यी उपायहरूले हालको वैदेशिक सहायता प्रतिबद्धता वा द्विपक्षीय, क्षेत्रीय वा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका अन्य वित्तीय सहयोग प्रबन्धहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैनन् ।
४. राज्य पक्षहरूले भ्रष्टाचार निवारण, पहिचान र नियन्त्रण गर्न तथा यस महासन्धिले व्यवस्था गरेको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका साधनलाई प्रभावकारी तुल्याउन आवश्यक पर्ने वित्तीय प्रबन्धलाई ध्यानमा राख्दै वस्तुगत र आधारभूत सहायताका विषयमा द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्न सक्नेछन् ।

परिच्छेद- सात
कार्यान्वयनका संयन्त्रहरू
धारा ६३

महासन्धिका राज्य पक्षहरूको सम्मेलन

१. यस महासन्धिका व्यवस्था गरिएका उद्देश्यहरूको प्राप्त एवं यसको कार्यान्वयनको संवर्द्धन तथा पुनरावलोकन गर्नका लागि राज्य पक्षहरूका बीचमा क्षमता र सहयोगमा सुधार ल्याउन यस महासन्धिका राज्य पक्षहरूको सम्मेलन स्थापना गरिएको छ ।
२. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवले यो महासन्धि लागू भएको एक वर्ष व्यतीत हुनु अगावै राज्य पक्षहरूको सम्मेलन बोलाउनेछन् । तत्पश्चात, राज्य पक्षहरूका

सम्मेलनका नियमित बैठकहरू सम्मेलनले अङ्गीकार गरेका कार्यविधि सम्बन्धी नियम बमोजिम बस्नेछन् ।

३. राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले पर्यवेक्षकहरूको प्रवेश र सहभागितासँग सम्बन्धित नियमहरू लगायत यस धारामा व्यवस्था गरिएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धी एवं ती क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने खर्चको भुक्तानी सम्बन्धी कार्यविधिगत र अन्य नियम पारित गर्नेछ ।

४. राज्य पक्षहरूको सम्मेलन यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका उद्देश्य प्राप्तिका लागि देहायका गतिविधि लगायतका क्रियाकलाप, कार्यविधि र पद्धतिहरूमा सहमत हुनेछः

(क) स्वैच्छिक योगदान परिचालन गर्न प्रोत्साहित गर्ने लगायत यस महासन्धिको धारा ६० र ६२ तथा परिच्छेद दुईदेखि पाँच अन्तर्गतका क्रियाकलापमा सहयोग पुऱ्याउने;

(ख) यस धारामा उल्लेख भएका सम्बद्ध सूचना लगायतका माध्यमहरूबाट आपराधिक आर्जन फिर्ता गर्ने र भ्रष्टाचार निवारण र प्रतिरोधका सफल व्यवहार तथा भ्रष्टाचारका तौरतरिका र प्रवृत्ति सम्बन्धी सूचनाहरू राज्य पक्षहरूका बीचमा आदान-प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउने;

(ग) सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरू तथा संयन्त्र एवं गैरसरकारी संस्थाहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने;

- (घ) कामको अनावश्यक पुनरावृत्तिबाट छुटकारा पाउनका लागि भ्रष्टाचारको प्रतिरोध र निवारण गर्नका लागि अन्य अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय संयन्त्रहरूले उत्पादन गरेका सम्बद्ध सूचनाहरूको समुचित प्रयोग गर्ने;
- (ङ) राज्य पक्षहरूद्वारा महासन्धिको कार्यान्वयनलाई आवधिक रूपमा पुनरावलोकन गर्ने;
- (च) यस महासन्धिको सुधार र कार्यान्वयनका लागि सुझावहरू दिने;
- (छ) यस महासन्धिको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा राज्य पक्षहरूका प्राविधिक सहायताका आवश्यकता बारे ध्यान पुऱ्याउने र सो प्रयोजनका लागि आवश्यक देखिएका कार्य गर्न सुझाव दिने ।
५. यस धाराको प्रकरण ४ को प्रयोजनका लागि, राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले, यस महासन्धिको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा राज्य पक्षहरूले अवलम्बन गरेका उपायहरू र त्यसो गर्दा उनीहरूले भोग्नुपरेका कठिनाइहरू बारे उनीहरूले प्रदान गरेका सूचना र राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले स्थापना गर्न सक्ने पूरक पुनरावलोकन संयन्त्रको माध्यमबाट आवश्यक जानकारी प्राप्त गर्नेछ ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले, राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले आवश्यक सम्भते बमोजिम, यो महासन्धि कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धी आफ्ना कार्यक्रम, योजना र व्यवहार, लगायत विधायिकी र प्रशासनिक उपायहरू बारे राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई सूचना प्रदान गर्नेछ । राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले, सक्षम अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरू र राज्य पक्षहरूबाट प्राप्त अतिरिक्त, सूचना लगायत अन्य कुरा प्राप्त गर्ने र त्यस्ता सूचना

माथि कारवाही गर्ने सबभन्दा प्रभावकारी तरिकाको जाँचबुझ गर्नेछ । राज्य पक्षहरूको सम्मेलनद्वारा निर्दिष्ट हुने कार्यविधि बमोजिम सम्बद्ध गैरसरकारी संस्थाहरूबाट आधिकारिक रूपमा प्रस्तुत गरिएका आगतहरू माथि पनि विचार गर्न सकिनेछ ।

७. राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले आवश्यक सम्भेमा यस महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउन यस धाराको प्रकरण ४, ५ र ६ बमोजिम कुनै उपयुक्त संयन्त्र वा निकाय स्थापना गर्नेछ ।

धारा ६४

सचिवालय

१. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवले यस महासन्धिका राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई आवश्यक सचिवालय सेवा प्रदान गर्नेछन् ।
२. सचिवालयले :
- (क) राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई यस महासन्धिको धारा ६३ मा व्यवस्था गरिएका क्रियाकलापहरूलाई कार्यान्वित गर्न र राज्य पक्षहरूको सम्मेलनका बैठकहरूको प्रबन्ध मिलाउन र आवश्यक सेवा प्रदान गर्न सहयोग गर्नेछ;
- (ख) यस महासन्धिको धारा ६३ का प्रकरण ५ र ६ मा उल्लेख भए बमोजिम राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई सूचना प्रदान गर्ने सम्बन्धमा अनुरोध भएमा राज्य पक्षहरूलाई सहयोग गर्नेछ; र

- (ग) सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनका सचिवालयहरूसँग आवश्यक समन्वय सुनिश्चित गर्नेछ ।

परिच्छेद- आठ

अन्तिम व्यवस्थाहरू

धारा ६५

महासन्धिको कार्यान्वयन

१. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धि अन्तर्गतका दायित्वहरूको कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्न, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, विधायिकी र प्रशासनिक लगायतका आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचारको निवारण र प्रतिरोधका लागि यस महासन्धिले व्यवस्था गरेका भन्दा थप कठिन वा कठोर उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा ६६

विवादको समाधान

१. यस महासन्धिको व्याख्या वा कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित विवाद राज्य पक्षहरूले वार्ताद्वारा समाधान गर्ने प्रयास गर्नेछन् ।
२. यस महासन्धिको व्याख्या वा कार्यान्वयन सम्बन्धमा दुई वा दुईभन्दा बढी राज्य पक्षहरू बीच उत्पन्न विवाद मनासिव समयभित्र वार्ताद्वारा समाधान हुन नसकेमा, ती मध्येका कुनै एक राज्य पक्षको अनुरोधमा, मध्यस्थताका लागि प्रस्तुत गरिनेछ । यदि मध्यस्थताको लागि अनुरोध गरिएको मितिले ६ महिनाभित्र ती राज्य पक्षहरू मध्यस्थको गठन गर्न सहमत हुन नसकेमा, ती मध्येको कुनै एउटा राज्य पक्षले

अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालयको विधान बमोजिम अनुरोध गरी सो विवाद उक्त न्यायालयमा प्रेषित गर्न सक्नेछ ।

३. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिमा हस्ताक्षर, अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थन वा सम्मिलन गर्दाको अवस्थामा यस धाराको प्रकरण २ को व्यवस्था आफूलाई बन्धनकारी नहुने भन्ने कुराको घोषणा गर्न सक्नेछन् । यसप्रकारको आरक्षण राख्ने कुनै राज्यका सन्दर्भमा यस धाराको प्रकरण २ बाट अरू राज्य पक्षहरू बाध्य हुने छैनन् ।
४. यस धाराको प्रकरण ३ बमोजिम आरक्षण राखेको कुनै पनि राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई सूचित गरी कुनै पनि समयमा सो आरक्षण फिर्ता लिन सक्ने छ ।

धारा ६७

हस्ताक्षर, अनुमोदन, स्वीकृति, समर्थन र सम्मिलन

१. यो महासन्धि सन् २००३ को ९ डिसेम्बरदेखि ११ डिसेम्बरसम्म मेक्सिकोको मेरिडामा र तदुपरान्त सन् २००५ को ९ डिसेम्बरसम्म संयुक्त राष्ट्रसङ्घको मुख्यालय, न्यूयार्कमा सबै राज्यहरूको हस्ताक्षरका लागि खुला रहनेछ ।
२. यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम यस महासन्धिमा, कुनै क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनको कम्तीमा कुनै एक सदस्य राज्यले हस्ताक्षर गरेको भए, त्यस्तो सङ्गठनका लागि पनि यो महासन्धि हस्ताक्षरका लागि खुला रहनेछ ।

३. यो महासन्धि अनुमोदन, स्वीकृत वा समर्थन गर्नुपर्नेछ । अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थनको लिखत संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ । क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनको कम्तीमा कुनै एक सदस्यले अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थनको लिखत दाखिल गरेको भए त्यस्तो सङ्गठनले पनि आफ्नो त्यस्तो लिखत दाखिला गर्न सक्नेछ । अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थनको सो लिखतमा त्यस्तो सङ्गठनले यस महासन्धिले व्यवस्था गरेका विषयहरूका सम्बन्धमा आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाको बारेमा घोषणा गर्नेछ । यस्तो सङ्गठनले आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाका बारेमा कुनै सान्दर्भिक परिवर्तन गरेमा त्यसको सूचना समेत अभिलेख अधिकारीलाई प्रदान गर्नेछ ।

४. यो महासन्धि कुनै पनि राज्य वा आफ्नो कम्तीमा कुनै एक सदस्य यस महासन्धिको सदस्य रहेको कुनै क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनबाट हुने सम्मिलनका लागि खुला रहनेछ । सम्मिलनको लिखत संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ । क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनले महासन्धिको सम्मिलनका समयमा यस महासन्धिले व्यवस्था गरेका विषयहरूका सम्बन्धमा आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाको बारेमा घोषणा गर्नेछ । यस्तो सङ्गठनले आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाका बारेमा कुनै सान्दर्भिक परिवर्तन गरेमा त्यस्तो सूचना समेत अभिलेख अधिकारीलाई प्रदान गर्नेछ ।

धारा ६८

प्रारम्भ

९. यो महासन्धि अनुमोदन, स्वीकृति, समर्थन वा सम्मिलनको तीसौँ लिखत दाखिला भएपछिको नब्बेऔँ दिनमा प्रारम्भ हुनेछ । यस प्रकरणको प्रयोजनका लागि, क्षेत्रीय

आर्थिक एकीकरण सङ्गठनले जम्मा गरेको कुनै आलेखलाई त्यस्तो सङ्गठनका राज्य पक्षहरूले जम्मा गरेको भन्दा अतिरिक्त मात्रामा गणना गरिने छैन ।

२. यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति, समर्थन वा सम्मिलन गरेको तीसौं लिखत दाखिला भएपछि प्रत्येक राज्य वा क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनका लागि, यो महासन्धि यस्तो राज्य वा सङ्गठनले सम्बद्ध लिखत दाखिला गरेको तीस दिनपछि वा यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम यो महासन्धि प्रारम्भ भएको दिन मध्ये जुन पछाडि हुन्छ, सोही मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ ।

धारा ६९

संशोधन

१. यो महासन्धि प्रारम्भ भएको मितिले पाँच वर्ष व्यतित भएपछि कुनै राज्य पक्षले संशोधनको प्रस्ताव राख्न सक्नेछ र त्यस्तो प्रस्ताव संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष पठाउनेछ, निजले तदुपरान्त प्रस्तावित संशोधन माथि विचार र निर्णय गर्नका लागि सो प्रस्ताव बारे राज्य पक्षहरू र राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई सूचित गर्नेछन् । राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले प्रत्येक संशोधनमा सर्वसम्मति प्राप्त गर्न हरसम्भव प्रयास गर्नेछ । सर्वसम्मतिको लागि सबै प्रयासहरू गर्दा पनि कुनै सहमतिमा पुग्न नसकिएमा त्यस्तो संशोधनलाई, अन्तिम उपायको रूपमा, राज्य पक्षहरूको सम्मेलनको बैठकमा उपस्थित भई मतदान गर्ने राज्य पक्षहरूको दुईतिहाई बहुमतले पारित गर्नु आवश्यक हुने छ ।
२. क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनहरूले आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रका विषयमा, यस धारा बमोजिम आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्दा यस महासन्धिको पक्ष भएका आफ्ना सदस्य राज्यहरूको संख्या बराबरको मतको संख्याका आधारमा गर्नेछन् । यस्ता

सङ्गठनहरूले आफ्ना सदस्यहरूले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेको अवस्थामा आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्ने छैनन् भने नगरेको अवस्थामा गर्नेछन् ।

३. यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम पारित संशोधन राज्य पक्षहरूद्वारा अनुमोदित, स्वीकृत वा समर्थित हुनुपर्नेछ ।
४. यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम पारित गरिएका संशोधन, त्यस्तो संशोधनको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमतिको लिखत संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरेको मितिले नब्बे दिनपछि सो राज्य पक्षका हकमा प्रारम्भ हुनेछ ।
५. कुनै संशोधन प्रारम्भ भएकोमा, त्यस्तो संशोधन जुन राज्य पक्षहरूले सो कुरा आफूलाई बन्धनकारी हुने भनी आफ्नो सम्मति (consent) प्रदान गरेका छन्, तिनीहरूको हकमा बन्धनकारी हुनेछ । अरू राज्य पक्षहरू यो महासन्धिको प्रावधानहरू र आफूले पहिले नै अनुमोदन गरेका, स्वीकार गरेका वा समर्थन गरेका संशोधनहरू पालना गर्न बाध्य हुनेछन् ।

धारा ७०

अलग हुने

१. कुनै राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई लिखित जानकारी दिई यो महासन्धिबाट अलग हुन सक्नेछ । महासचिवलाई त्यस्तो जानकारी प्राप्त भएको मितिले एक वर्षपछि त्यस्तो व्यवस्था प्रभावकारी हुनेछ ।
२. कुनै क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनका सबै राज्य पक्षले यो महासन्धि परित्याग गरेको अवस्थामा त्यस्तो सङ्गठनको यस महासन्धिको सदस्यता समाप्त हुनेछ ।

धारा ७१

अभिलेख अधिकारी र भाषाहरू

१. यस महासन्धिको अभिलेख अधिकारीको रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई तोकिएको छ ।
२. अरबी, चिनिया, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली र स्पेनी भाषाका यस महासन्धिका मूल प्रतिहरू समान रूपले प्रामाणिक रहेका छन् र संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछन् ।

यस कुराको साक्षीको रूपमा सम्बन्धित सरकारहरूबाट विधिवत रूपमा अख्तियार प्राप्त गरेका देहायका सर्वाधिकार सम्पन्न हस्ताक्षरकारी प्रतिनिधिहरूले यस महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेका छन् ।